

<http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/372/>

OM SVENSKANS MAN-PRONOMEN I JÄMFÖRELSE MED TYSKAN

**Pro gradu-avhandling
Institutionen för svenska språket
vid Joensuu universitet
Maj 1997
Tarja Nieminen
Außerdem als Abhandlung
im Nebenfach vorgelegt
am Germanistischen Institut
der Universität Jyväskylä**

INNEHÅLL

1. INLEDNING.....	1
1.1. Syfte och frågeställningar.....	2
1.2. Material och metod.....	3
2. SPRÅKHISTORISK BAKGRUND.....	4
2.1. Utveckling av svenska och tyska.....	4
2.2. Utveckling av pronomenet man.....	5
3. PRONOMENET MAN I SVENSKAN.....	6
3.1. Om ordklassen pronomen med speciell hänsyn till obestämda/indefinita pronomen.....	6
3.2. Betydelse.....	11
3.3. Användning.....	12
3.3.1. Generell och anaforisk användning.....	13
3.3.2. <u>Man</u> med syftning på olika personer.....	17
3.3.2.1. Första person.....	17
3.3.2.2. Andra person.....	20
3.3.2.3. Tredje person.....	22
3.3.3. Restriktioner för användningen.....	23
3.3.4. Singulärt eller pluralt predikativ med <u>man</u> ?...	24
3.3.5. Valet mellan man-konstruktion och passivum....	26
4. PRONOMENET MAN I TYSKAN.....	29
4.1. Betydelse.....	30
4.2. Användning.....	30
4.2.1. Valet mellan man-konstruktion och passivum....	32
5. PRONOMENET MAN I UNDERSÖKNINGSMATERIALET.....	35
5.1. <u>Den goda viljan</u> och dess tyska översättning.....	35
5.1.1. Granskning av generell och anaforisk användning samt predikativets numerus.....	36
5.1.2. Den svenska man-konstruktionens tyska motsvarigheter.....	43
5.1.2.1. Pronomenet man.....	44
5.1.2.2. Verbalkonstruktioner.....	49
5.1.2.3. Nominala konstruktioner och strykning.....	52

5.1.3. Andra svenska konstruktioner översatta med <u>man</u> i tyskan.....	54
5.1.3.1. Verbalkonstruktioner.....	55
5.1.3.2. Nominala och adjektiviska konstruktioner.....	61
5.2. <u>Billard um halb zehn</u> och dess svenska översättning...	65
5.2.1. Granskning av generell och anaforisk användning samt predikativets numerus.....	66
5.2.2. Den tyska man-konstruktionens svenska motsvarigheter.....	71
5.2.2.1. Pronomenet man.....	72
5.2.2.2. Verbalkonstruktioner.....	75
5.2.2.3. Nominala konstruktioner och strykning.....	77
5.2.3. Andra tyska konstruktioner översatta med <u>man</u> i svenskan.....	79
5.2.3.1. Verbalkonstruktioner.....	80
5.2.3.2. Nominala och adjektiviska konstruktioner samt tillägg.....	82
6. SAMMANFATTNING.....	85
SUOMENKIELINEN TIIVISTELMÄ.....	89
LITTERATUR.....	99
ORDBÖCKER.....	102
UNDERSÖKNINGSMATERIAL.....	102

1. INLEDNING

I denna avhandling studerar jag pronomenet man i svenskan och jämför det med dess tyska motsvarighet. Jag tar reda på hur detta pronomen fungerar i ifrågavarande språk och vilka likheter och olikheter det finns mellan man i dessa språk. Jag undersöker vidare hur den svenska och den tyska man-konstruktionen har översatts och hur de motsvarar varandra i undersökningsmaterialet. Huvudvikten i denna studie ligger i svenskans man och därför presenterar jag tyskans man inte så grundligt i teoridelen.

Det är en allmän uppfattning att pronomenet man betyder exempelvis 'människor' eller 'vem som helst'. T.ex. (Nikander & Jantunen 1987:73):

- 1) När man inte sover tillräckligt, blir man irriterad.

Det kan verkligen ha dessa betydelser men också många andra betydelser som inte är så bekanta. För svenskspråkiga är det förmodligen ganska lätt att förstå vad man betyder i olika situationer och hur det bör användas medan det för dem som inte har svenska som modersmål kanske inte är så enkelt att fatta olika betydelsevariationer. För mig åtminstone hade man blivit något oklart och jag var inte säker på alla betydelser och användningsmöjligheter hos det. Därför bestämde jag mig för att undersöka detta pronomen noggrannare och utreda vad allt det innebär. Pronomenet man finns också i tyskan och eftersom jag studerar både svenska och tyska blev jag intresserad av att utreda hur dessa två pronomen motsvarar varandra.

Denna avhandling består av två större enheter: den teoretiska delen och undersökningsdelen. I teoridelen redogör jag först för syftet och frågeställningarna samt materialet och metoden i denna avhandling. Sedan granskar jag svenska och tyska språket samt pronomenet man ur språkhistorisk synvinkel. I kapitel tre diskuterar jag pronomenet man i svenskan och i det därpå följande kapitlet pronomenet man i tyskan. I kapitel fem presenterar jag undersökningsresultaten och i sista kapitlet sammanfattar jag de

viktigaste punkterna i den här avhandlingen.

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att utreda hur pronomenet man har utvecklats i de besläktade språken svenska och tyska, vilka betydelser detta pronomen har och hur det kan användas i ifrågavarande språk. Jag studerar också vilka motsvarigheter och skillnader det finns gällande pronomenet man i svenska och tyska. I undersökningsdelen redovisar jag olika syftningar hos pronomenet man och om man har använts med singulärt eller pluralt predikativ i den svenskspråkiga delen av undersökningsmaterialet. Huvudsakligen koncentrerar jag mig ändå på att undersöka hur svenskt man har översatts till tyska och om den tyska man-konstruktionen också har använts i stället för andra svenska konstruktioner samt på motsvarande sätt hur tyskt man har översatts till svenska och om svenskans man har ersatt andra tyska konstruktioner i undersökningsmaterialet. På basis av de resultat som jag får försöker jag dra några slutsatser om i vilken mån svenskt och tyskt man motsvarar varandra.

Närmare uttryckt vill jag hitta svar på bland annat följande frågor:

1. Hur har pronomenet man utvecklats i svenskan och i tyskan?
2. Vilka betydelser har pronomenet man i dessa språk?
3. Hur och i vilka situationer används pronomenet man i dessa språk?
4. Vilka restriktioner finns det för användningen?
5. Finns det några skillnader gällande pronomenet man i dessa språk?
6. Vart syftar pronomenet man i undersökningsmaterialet?
7. Använder författaren respektive översättaren singulärt eller pluralt predikativ med man i svenskan?
8. Hur har svenskans och tyskans man översatts och hur motsvarar de varandra i undersökningsmaterialet?

1.2. Material och metod

I den teoretiska delen använder jag grammatikor och annan litteratur gällande svenska och tyska samt ordböcker för att få svar på frågorna 1-5, som presenterades i föregående kapitel. Det var inte så lätt att hitta lämpligt material om svenskans man-pronomen för teoridelen beroende förmodligen på att man inte har undersökts så mycket. Detta är lite överraskande eftersom pronomenet man är mycket vanligt i svenskan.

Mitt undersökningsmaterial består av fyra skönlitterära verk: Den goda viljan (1991) av Ingmar Bergman och dess tyska översättning Die besten Absichten (1996, översatt av Heiner Gimmler) samt Billard um halb zehn (1995) av Heinrich Böll och dess svenska översättning Biljard klockan halv tio (1961, översatt av Nils Holmberg). För att inte få för ensidiga resultat genom att använda bara en svenskspråkig källa och dess översättning undersöker jag alltså man-konstruktionen ytterligare med hjälp av en tysk källa och dess översättning. På detta sätt uppnås mångsidigare och kanske mera vägledande resultat än genom att använda ett mycket begränsat material och det är intressant att se i vilken grad resultaten i olika verk motsvarar varandra.

I Den goda viljan skildrar Bergman sina föräldrars kärlekshistoria. Boken är skriven mestadels i tredje person, någon gång använder författaren även jag-formen. Billard um halb zehn är en berättelse om arkitektfamiljen Fähmel för det mesta skriven i första person. Båda romanerna innehåller rikligt med dialoger och är i hög grad skrivna med talspråklig stil.

Metoden i avhandlingen är både kvalitativ, deskriptiv och kvantitativ. I den teoretiska delen beskriver och jämför jag olika egenskaper hos pronomenet man i svenskan och tyskan kvalitativt och deskriptivt. I undersökningsdelen jämför jag den svenska och den tyska man-konstruktionen i undersökningsmaterialet: jag letar reda på alla svenska och tyska man-konstruktioner och undersöker hur de motsvarar varandra. Resultaten presenterar jag närmast deskriptivt och kvantitativt.

2. SPRÅKHISTORISK BAKGRUND

I det följande redogör jag först för svenska och tyska språkets historia. Därefter presenterar jag hur pronomenet man har utvecklats i dessa språk.

2.1. Utveckling av svenska och tyska

Både svenska och tyska tillhör de germanska språken. Det är inte svårt att märka att språken är besläktade: det finns massor av ord i dem som liknar varandra. Eggers (1963:23) påpekar ändå att släktskapen inte längre är så tydlig som den brukade vara. Detta beror enligt honom på att under århundraden har varje germanskt språk genomfört sin egen utveckling och sålunda har de skiljts åt (ibid.).

Bengtson (1966:86f.) konstaterar att båda språken och likaledes många andra språk ursprungligen har utvecklats ur ett gemensamt urspråk: det indoeuropeiska. Benämningen indoeuropeisk härstammar från språkens utbredning från Indien till Europa (ibid.).

Senast ett par tusen år f.Kr. började detta urspråk utveckla sig åt olika håll i skilda delar av språkområdet. Några hundra år f.Kr. skilde sig ett urgermanskt språk från de övriga indoeuropeiska fornspråken. Ur det här urgermanska språket växte det fram tre språkgrupper: urnordiskan (omkring år 200 e.Kr.), de västgermanska och de östgermanska språken. (Bengtson 1966:86ff.) Bergman (1984:13) påpekar att urnordiskan också kan kallas för nordgermanskan. Enligt Bengtson (ibid:86) har alla de nordiska språken - svenska, danska, norska och isländska - uppkommit ur urnordiskan. Till de västgermanska språken hör bl.a. högtyska, lågtyska, holländska, flamländska och engelska. Alla östgermanska språk är utdöda; gotiskan var det viktigaste av dem. (ibid:86f.)

Bergman (1984:13) konstaterar att urnordiskan är ålderdomligast av alla germanska språk. Enligt Bengtson (1966:89ff.) beror de ursprungliga skillnaderna mellan urnordiskan och de övriga germanska språken uttryckligen på den här faktorn: öst- och

västgermanskan har utvecklats snabbare än urnordiskan som har stått kvar på en ålderdomligare nivå. Exempelvis har man i urnordiskan bevarat de obetonade ändelsevokalerna vilka i öst- och västgermanskan har bortfallit eller reducerats till kort e. Fr.o.m. 500-talet ända till omkring år 1000 skedde det stora språkförändringar i urnordiskan. Utvecklingen var inte lika hastig inom hela det nordiska språkområdet: den gick snabbare på danskt och svenskt och långsammare på norskt och isländskt område. (ibid.)

Svenskan räknas som ett särskilt språk, skilt från de andra nordiska språken från omkring 800. Under vikingatiden och medeltiden kallas svenska språket fornsvenska. Den fornsvenska tiden kan delas in i tre skeden: runsvenska (omkring 800-omkring 1225), klassisk fornsvenska eller lagsvenska (omkring 1225-omkring 1375) och yngre fornsvenska eller krönike- och legendsvenskan (omkring 1375-1526). Den andra huvudperioden i det svenska språkets historia kallas nysvenska som består av tre perioder: äldre nysvenska (1526-1732), yngre nysvenska från 1732 till 1879 då August Strindbergs Röda rummet kom ut och den tredje nysvenska perioden, nusvenska, började. (Se Bengtson 1966:91, 95ff., Elgeskog 1954:25.)

De äldsta bevisen för det tyska språk som idag betraktas som tyska härstammar från omkring 750, alltså ungefär från samma tid som de första beläggen på svenska (Eggers 1963:28). Även tyska utvecklades periodiskt. Utvecklingen av högtyska kan indelas i följande perioder: fornhögtyska (från 500-talet till 1050), medelhögtyska (1050-1350), äldre nyhögtyska (1350-1650) och nyhögtyska från 1650 till idag. De motsvarande perioderna för lågtyska heter äldre fornsachsiska (från 400-talet till 700-talet), fornsachsiska (800-1150), medellågtyska (1150-1600) och nylågtyska från 1600 till idag. (Schmidt et al. 1980:64.)

2.2. Utveckling av pronomenet man

Enligt Duden "Etymologie". Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache (1989:436) har det tyska indefinita pronomenet man

utvecklat sig ur den singulara nominativformen av substantivet Mann (i betydelse 'en man'). Under den fornhögtyska perioden blev substantivet man ett indefinit pronomen (Schmidt et al. 1980:69). Braune (1955:275) konstaterar att man i fornhögtyska var betydligt sällsyntare än i nyhögtyska. Pronomenet man betydde först 'någon människa', senare 'vem som helst' och idag omfattar det både singulara och plurala föreställningar (Duden "Etymologie". Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache 1989:436).

Wessén (1965:79) påpekar att det till det nysvenska pronomenet man inte fanns någon motsvarighet i de äldsta nordiska språken. I stället för man användes oftast subjektslösa satser (ibid.).

Man i svenskan betyder likaledes ursprungligen 'en man' eller 'en människa'. Det indefinita pronomenet utvecklades ur den här betydelsen under den fornsvenska tiden. (Våra ord deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok 1969:254.) Utvecklingen av man till ett obestämt pronomen liksom utvecklingen av en i samma användning skedde under tysk påverkan. I äldre fornsvenskan var pronomenet man sällsynt och blev något vanligare i yngre fornsvenskan. I fornsvenskan användes i stället för man oftast den plurala formen maen. (Svensk etymologisk ordbok 1980:626.) Wessén (1965:81) konstaterar att en i betydelsen 'man' framträder några gånger i fornsvensk litteratur men däremot är ganska vanligt i äldre nysvenska.

3. PRONOMENET MAN I SVENSKAN

I detta kapitel presenterar jag svenskans man-pronomen. Först presenterar jag ordklassen pronomen och obestämda/indefinita pronomen som man tillhör. Sedan redovisar jag betydelsen och till sist användningen hos pronomenet man i svenskan.

3.1. Om ordklassen pronomen med speciell hänsyn till obestämda/indefinita pronomen

Man tillhör ordklassen pronomen och exaktare obestämda eller indefinita pronomen. Enligt Lindberg (1976:73) betyder ordet

pronomen "'i stället för namn', eller tydligare 'i stället för ett betydelsebärande omnämnande'". Jörgensen & Svensson (1991:24) konstaterar att ordklassen pronomen är mycket heterogen och innefattar många olika slags ord. Enligt Andersson (1996:38) har pronomen två viktiga egenskaper: de får sin referens i stor utsträckning preciserad av sammanhanget och de fungerar som eller inleder nominalfraser. Han indelar pronomen efter deras funktion i nominala, artikulära och rent adjektiviska pronomen (ibid.):

1) Nominala pronomen används självständigt och de fungerar ensamma som nominalfraser. De kan ta bestämmingar, men kan inte kombineras med en artikel eller ett substantiv. Hit hör exempelvis jag, vi, han, hon, vem, man.

2) Artikulära pronomen kan också ensamma fungera som nominalfraser, men det är också möjligt för dem att bilda en nominalfras med ett substantiv. De kan alltså användas antingen självständigt eller förenat. T.ex. den/det/de, vilken, någon, varje; den (lilla bilen), vilken (fråga), varje (dag).

3) Rent adjektiviska pronomen kan däremot inte ensamma bilda en nominalfras med ett artnamn i singularis, utan de måste kombineras med ett artikulärt pronomen. Oftast bestämmer de ett substantiv, men det kan också underförstås. Dessa pronomen fungerar som adjektiv och kan användas både förenat och självständigt. T.ex. (en) likadan, (de) andra, sådana; (någon) annan (bil), (två) likadana (öar).

Wellander (1973:114) påminner om att pronomen är viktiga därför att man med deras hjälp "undviker det besvärliga och osköna upprepandet av substantiv och det stundom vilseledande bruket av omskrivningar". (Förutom att kunna syfta på substantiv kan några pronomen också syfta på adjektiv (Lindberg ibid.)). Skillnaden mellan ett substantiv och ett pronomen är att det förstnämnda omedelbart ger en inre bild av det som det talas om medan det senare gör det endast över ett tidigare (eller senare) omnämnt nomen. Det fullbetydande ord som ett pronomen syftar på kallas korrelat. (Lindberg 1976:74f.)

Pronomen kan delas in i tre grupper också på basis av korrelatets bestämdhet.

Korrelat	Pronomen
a) Känner du <u>Erik</u> ?	Ja, <u>han</u> går i min klass.
Pronomen	Korrelat
b) <u>Vem</u> har tagit askfatet?	Det har <u>pappa</u> gjort.
Korrelat	Pronomen
c) (En okänd)	<u>Någon</u> har tagit askfatet.

I grupp a) är korrelatet bestämt och pronomen med ett sådant korrelat kallas bestämda pronomen. I den andra gruppen är korrelatet däremot inte bestämt i förväg utan efterfrågat, dvs. korrelatet kommer efter pronomenet, i svaret på frågan. Pronomen i denna grupp kallas frågande. Korrelatet i den sista gruppen är generellt eller vagt. Pronomen med en sådan korrelatsrelation kallas obestämda. (Lindberg 1976:75.) Som sagt tillhör pronomenet man alltså den sista gruppen. Obestämda pronomen kan också kallas indefinita pronomen.

Obestämda pronomen har en allmän och obestämd innebörd. Innebörden kan möjligen preciseras genom situationen, genom något förut sagt eller en följande bestämning men ordets betydelse yppar den inte. (Wessén 1968:70.) Talaren säger alltså inte vem, vad, hur mycket eller hur många som det är fråga om i ett visst yttrande (Ljung & Ohlander 1971:126f.). Till exempel pronomen man, någon och många kan vara högst vaga (Lindberg 1976:78):

- 2) Man uppskattade inte de första ljudfilmerna.
- 3) Någon har ätit upp gröten.
- 4) Många tycker om filmjolk.

I dessa fall är vagheten avsedd och funktionell. Ber mottagaren om större klarhet, märks det ofta på sändarens svar om vagheten berodde på att han eller hon ville dölja något eller på att en närmare precisering skulle ha dragit uppmärksamheten ifrån det viktiga i sammanhanget. (ibid.) Enligt Andersson (1972:2) är alla indefinita pronomen inte så obestämda: exempelvis alla kan ha en ganska väldefinierad betydelse.

Enligt Wessén (1968:70) innehåller de flesta indefinita pronomen ett flertalsbegrepp även om de står i singularis, t.ex. man, mången, var och en, varje. Eftersom ett obestämt flertal, en viss myckenhet eller mängd är en väsentlig del av dessa ords betydelse, liknar de räkneorden. Skillnaden är att indefinita pronomen inte har räkneordens exakta innebörd. (ibid.) Lindberg (1976:77) konstaterar att indefinita pronomen ofta kommer adjektiven nära, ibland t.o.m. substantiven.

Indefinita pronomen kan också delas in i självständiga m.a.o. substantiviska och förenade m.a.o. adjektiviska pronomen (Lindberg 1976:74, 77). På basis av namnet kan man anta att självständiga pronomen framträder ensamma (jfr. ovan). De kan liksom substantiv uttrycka genus, numerus och kasus (Thorell 1987:77). Adjektiviska pronomen fungerar däremot som adjektiv genom att bestämma ett substantiv. Ett och samma indefinita pronomen, såsom någon, kan tillhöra båda grupperna: (se Lindberg ibid., egna exempel.)

5) Någon har stulit min väska.

6) Det finns någon bok på bordet.

Följande tabell klargör hur de centralaste indefinita pronomina används: (Lindberg ibid:77).

Tabell 1. Användningsmöjligheterna av de centralaste indefinita pronomina

	Självständigt	Förenat
man	x	-
ingen	x	x
all/a/	x	x
mången, många	x	x
någon	x	x
var och en	x	-
varje	-	x
någoting	x	-
ingenting	x	-
allting	x	-
somliga	x	x
få	x	x

Jørgensen & Svensson (1991:26f.) grupperar indefinita pronomen i fyra grupper som presenteras nedan: kvantitativa, begränsande, interrogativa och allmänna.

a) Kvantitativa pronomen betecknar en obestämd del av en viss mängd och är den indefinita motsvarigheten till totala pronomen. T.ex. många, flera, några, någoting, få, mycket, lite, ett fåtal, en massa och en del.

b) Begränsande pronomen betecknar ett obestämt urval ur en mängd. T.ex. somliga, andra, vissa, en annan och någon.

c) Interrogativa pronomen används för att efterfråga någon eller något obekant. T.ex. vem, vad, vad för en, vilken, hur många och hurdan.

d) Allmänna pronomen används för att beteckna en mängd vars omfång inte är väsentligt eller en företeelse utan några klart angivna egenskaper. T.ex. vem som helst, vad som helst, hur många som helst, man (en, ens), vad (...än) och vilken (...än).

Många grammatiker behandlar interrogativa eller frågande pronomen som en självständig undergrupp av pronomen och anser att de inte tillhör indefinita pronomen (se t.ex. Lindberg 1976:75, Nikander & Jantunen 1987:69ff. och Holm & Nylund Lindgren 1978:72f.)

Beträffande obestämda pronomen är det enligt Lindberg (1976:76) ofta så att pronomenet är sitt eget korrelat, m.a.o. "pronomenet självt innehåller en allmän föreställning om t ex antal, kvantitet o d" (jfr. grupp c) ovan). Utom att innehålla sitt eget korrelat kan ett obestämt pronomen även fungera som korrelat till ett annat obestämt pronomen (ibid:78):

7) -Man ogillar nymodigheten - ja, kanske inte alla,
men de flesta.

Ett obestämt pronomen kan också vara korrelat till ett frågande pronomen (ibid.):

- 8) -Vilka var här?
 -Alla, utom några av ungdomarna.

3.2. Betydelse

Den ursprungliga betydelsen av man är 'en man' eller 'en människa' (jfr. kapitel 2.2.). Det är inte enkelt att entydigt klargöra den nuvarande betydelsen av det indefinita pronomenet man. Såsom orden indefinit och obestämd avslöjar är det ofta fråga om någon obestämd, obekant människa.

Enligt Holm & Nylund Lindgren (1978:77) betyder man 'en eller flera personer', 'vem eller vilka som helst'. Den här definitionen är tämligen vag, dvs. den lämnar mycket rum för tolkning, och säger inte exakt vad man verkligen kan betyda. Sådana definitioner förekommer emellertid rätt ofta bland grammatiker och beror troligen delvis på att det är svårt att ge uttömmande svar på betydelsen hos pronomenet man eftersom den kan variera mycket i olika situationer. En annan orsak till denna vaga definition kan vara att de här betydelserna verkligen är de mest vanliga hos pronomenet man (se också kapitel 3.3.1.) och exempelvis författare till skolgrammatikor kan tänka att det räcker om studerande känner till åtminstone de vanligaste betydelserna.

Amnell & Pinomaa (1974:174) definierar betydelsen av pronomenet man något grundligare. Enligt dem har man två betydelser:

- a) 'någon', 'människor', en grupp individer, till vilken man själv hör:
 9) Vad tycker du, vad ska man göra åt saken?
- b) 'människor', 'folk', en grupp individer, till vilken man själv inte hör:
 10) Förr i tiden bakade man allt bröd hemma.

En viktig iakttagelse hos Amnell & Pinomaa är att man kan syfta på en grupp individer till vilken man själv hör eller inte hör. Jag skall återkomma till denna fråga i kapitel 3.3.1.

Utom ovannämnda betydelser har pronomenet man några till. Enligt Svensk handordbok (1977:466) kan man ha följande betydelser:

a) 'människor', 'en person', 'någon', 'du', 'jag', 'vi',
'ni'

11) Vad kan man lära av detta?

12) Man kan inte påstå att detta är rättvist.

b) 'människorna', 'folk'

13) Bry dig inte om vad man pratar!

14) Man sökte efter honom hela dagen.

Till skillnad från Holm & Nylund Lindgren och Amnell & Pinomaa presenteras i Svensk handordbok också de personpronomen som man kan ersätta. Att pronomenet man kan användas i stället för de ovannämnda personpronomen är en egenskap som ofta inte framhävs. Som sagt nämner många grammatiker inte det här draget hos pronomenet man. Enligt min mening skulle det ändå vara värt att nämna eftersom man nyttjas i den här användningen särskilt i talspråk och sålunda tillhör väsentligt det svenska språket. (Se vidare kapitel 3.3.2.)

Pronomenet man kan ^{ofta} bytas ut mot personpronomenet de i synnerhet i talspråk (se t.ex. Wijk-Andersson 1981:66). I kapitel 3.3.1 och 3.3.2.3. skriver jag mera om detta bruk.

3.3. Användning

Enligt Åkermalm (1972:105) har användningen av man blivit allt vanligare, bl.a. därför att man vill undvika precisering av subjektet. Det obestämda pronomenet man är ett av de mest frekventa orden i svenska. Enligt Nusvensk frekvensordbok 1 (1970:93) är det på artonde plats när man granskar frekvensen i modern tidningsprosa.

Pronomenet man är oböjligt, singulart och kan användas bara i subjektställning. Man är ett av de pronomen som har olika former för subjekt och icke-subjekt. Som objektsform nyttjas pronomenet

en:

15) Många undviker en, om man luktar svett.

Syftar objektet tillbaka på subjektet måste den reflexiva formen sig användas:

16) Man frågar sig, varför det hände.

(Se Collinder 1974:42, 48, Nikander & Jantunen 1987:73, Wijk-Andersson 1981:65 och Viberg et al. 1987:41.)

Som genitivform av pronomenet man används ens. Possessivpronomenet sin, sitt, sina uppträder när pronomenet står i objektsställning eller i dylik position (exempelvis med prepositionsuttryck) och när det här objektet syftar på subjektet i satsen. För att lättare kunna förstå olika former av pronomenet man kan de jämföras med det personliga pronomenet han: (Nikander & Jantunen 1987:73, Holm & Nylund Lindgren 1978:78.)

grundform	man	han
objekt	en	honom
genitiv	ens	hans
possessivpronomen	sin, sitt, sina	sin, sitt, sina

Holm & Nylund Lindgren (ibid.) åskådliggör användningen av olika former av man med hjälp av följande exempel:

17) Man måste deklarerera i februari.

18) Ens deklaration måste vara färdig den 15 februari.

19) Man måste lämna sin deklaration före den 15 februari.

3.3.1. Generell och anaforisk användning

Enligt Beite et al. (1970:75) motsvarar svenskans indefinita pronomen man pronomenet man i tyskan och pronomenet on i franskan. Alla dessa tre pronomen har två olika syftningar som skall presenteras närmare här (se Andersson 1972:introduction).

Den allmänna åsikten tycks ofta vara att man betyder 'varje människa', 'var och en', 'vem som helst', 'alla'. Det är verkligen sant att pronomenet man oftast används med syftning på dessa ord. Om man granskar satsen

20) Man skall inte tro på allt som sägs på TV.

är det inte så svårt att märka att man i den här satsen har en mycket allmän betydelse och vad som sägs i satsen kan tänkas gälla för alla människor, också skrivaren/talaren själv. Den här användningen kan kallas för den generella användningen, i brist på bättre term. (Andersson 1972:2f., 11.)

I fråga om denna användning kan pronomenet man enligt SAOB (Svenska Akademiens ordbok 1942:M 201) syfta på "(den enskilde av) ett större l. mindre antal människor (människosläktet, invånarna i ett land l. en trakt, de personer som befinna sig i en viss situation l. ha med ngt att skaffa l. vilja l. önska ngt o.d.) som den talande l. skrivande själv tillhör l. för tillfället tänker sig tillhöra (o. vari han inräknar var o. en av dem som han vänder sig till)". Några exempel på detta bruk (ibid., det sista exemplet hos Andersson ibid:12):

- 21) Hur tycker du man bör göra i ett sådant fall?
- 22) Man skulle kunna säga att...
- 23) Man får inte vara så overseende som du är.
- 24) Man får vara glad att det inte gick värre än så.
- 25) Man bör vara försiktig i det hala svenska väglaget.

Enligt Andersson (ibid.) kan betydelsen hos generella satser förstås bättre genom parafrasering (jfr. exempel):

- 26) Alla/Varje människa/Var och en/bör vara försiktiga i det hala svenska väglaget./Den som färdas i det hala svenska väglaget bör vara försiktig.

De flesta svensktalande märker en skillnad mellan de två första och de två senare satserna i 26). De satser som börjar med alla

och varje människa är tidlösa och allmängiltiga till skillnad från de två övriga som är mer tidsbundna och inte så allmängiltiga. De två första satserna kan kallas för generiska och de två senare icke-generiska. Denna distinktion i tempussystemet är markerad i många språk och gäller också den andra användningen som behandlas nedan. (Andersson 1972:6, 12.)

Om satsen

27) På TV har man fått en ny chef.

jämförs med exempelsats 20) kan märkas att i exempel 27) kan man inte syfta på mängden av alla människor utan till mängden av de människor som jobbar på TV. Denna användning är den andra användningen av pronomenet man och kan kallas för den anaforiska därför att konstituenten på TV i ifrågavarande exempel fungerar som korrelerat till pronomenet man. I den anaforiska användningen refererar man till en delmängd av alla människor. Det bör noteras att den här delmängden alltså inte inkluderar alla människor och inte heller talaren själv. (Se Andersson 1972:2f., 7, 9.)

Enligt Andersson (ibid:9) kan också följande satser kallas anaforiska även om de saknar ett tydligt korrelerat till man:

28) Efter många försök lyckades man äntligen hitta Noaks ark.

29) Man placerar många nya industrier utefter västkusten.

30) På Torslanda har man byggt längre startbanor.

I de här fallen syftar pronomenet man uppenbarligen på en grupp av människor som inte inkluderar talaren själv, dvs. det är fråga om en delmängd av alla människor och Andersson (ibid.) anser detta vara ett starkt argument för att det verkligen gäller den anaforiska användningen.

Enligt SAOB (1942: M 202) kan man i den anaforiska användningen syfta på "(den enskilde av) ett antal personer som den talande l. skrivande icke tillhör l. tänker sig tillhöra: folk [],

människorna; de tillstådesvarande; (ngn av) de personer som äro i ngns omgivning l. närhet l. med vilka ngn har att skaffa o.d.":

- 31) En skildring av huru man levde i Sverge på 1400-talet.
- 32) Han gick och oroade sig för vad man skulle komma att säga.
- 33) Man sökte efter den försvunne hela dagen utan att finna honom.

När det gäller den anaforiska användningen kan man uppmärksamma att man i denna användning liknar ett annat indefinitpronomen; någon med pluralisformen några. Likheten mellan dessa pronomen är att de syftar på en människa eller på en grupp av människor. Man och någon/några kan ändå inte utbytas fritt mot varandra utan det finns principer som bestämmer deras bruk. Användningen av de här pronomenen kan diskuteras med hjälp av följande exempel: (Andersson 1972:10f.)

- 34a) Man har landstigit på månen.
- 34b) ? Någon har landstigit på månen.
- 35a) Någon har gått ner sig på isen.
- 35b) ? Man har gått sig ner på isen.

Enligt Andersson (ibid.) verkar det vara så att man används "om det finns en på något sätt urskiljbar grupp människor som ägnar sig åt eller försöker uppnå det som predikatet utsäger". Om vi nu granskar ovannämnda exempelsatser känns Anderssons motivering för användningen av de här pronomina rimligt. Det kan säkerligen finnas en grupp människor som försöker komma till månen medan det finns knappast någon grupp människor som försöker gå ner sig på isen. Andersson medger att det inte alltid är lätt att urskilja en bestämd grupp bakom man-satserna och man kan diskutera acceptabiliteten hos satserna i 34b) och 35b). Han påpekar vidare att alla forskare inte godkänner hans uppfattning om att det är möjligt att urskilja en grupp bakom man-satserna till skillnad för någon-satserna. (ibid.)

I fråga om den anaforiska användningen kan man ofta i talspråk bytas mot dom [eller de] (Andersson ibid:8f., se vidare kapitel 3.3.2.3.):

- 36) Ajax har vunnit det mesta i år, så man/[dom/de] kommer till matchen med ett tungt favoritskap.

3.3.2. Man med syftning på olika personer

Även om pronomenet man oftast används i betydelse 'varje människa', 'var och en' o.d., dvs. när det är fråga om ett obestämt subjekt, kan det också syfta på en viss, bestämd person (se kapitel 3.2.). Ordet person härstammar från romersk tid då romarna övertog ordet persona som betecknade dels 'mask, lösansikte', dels 'roll' (i skådespel) från etruskerna. Efter antikt mönster sägs det att jag är första person, du andra person och han tredje person. Man skulle kunna anses vara fjärde person, nära det opersonliga. (Collinder 1974:43.) I detta kapitel behandlar jag sådana fall där man kan ersätta personpronomen närmare.

3.3.2.1. Första person

Det indefinita pronomenet man kan användas i stället för första person singularis och pluralis, alltså för att ersätta personpronomena jag och vi. Detta bruk anses numera något vardagligt: (se SAOB 1942:M 202.)

- 37) Hinner jag ej skriva något; ty man måste ut och hälsa på en granne.

När man ersätter jag kan utgångspunkten ligga i talaren själv (Pettersson 1978:22):

- 38) Uh, uh, vad man blir trött och slö av den här hettan.

Genom att säga så vill talaren enligt Pettersson (ibid.) klaga över sin personliga vantrivsel med hettan men låter också förstå

att andra människor i samma situation känner på samma sätt. Påståendet är alltså sant för talaren själv samt för alla människor och således gäller det den generella användningen. Andersson (1972:15) tar upp satsen:

39) Man har minsann inte råd att fira jul på Las Palmas på min lön.

I den här satsen påstår talaren likaledes något som är sant för alla människor men satsen skall uppfattas som ett påstående om talaren. (ibid.)

Enligt Andersson (1972:15) har människor börjat använda pronomenet man generellt till och med när de vill göra något påstående om "talarjaget" och när det som påstås alltså inte gäller för alla människor. Man kan därigenom med betydelsen 'jag' också syfta enbart på talaren själv. Om någon som vet väldigt mycket om stjärnvärlden får höra en fråga "Var har du lärt dig allt det där?", kan han eller hon svara (Pettersson 1978:22):

40) Nåja, man har väl läst ett antal böcker om astronomi.

I denna situation använder talaren pronomenet man i stället för jag för att inte förhäva sig över sina goda kunskaper i astronomi. Om man hade sagt "jag har läst..." skulle det kunna ha låtit för självsäkert, till och med överlägset. En jag-sats är alltså "mer rakt på sak" än en man-sats. När man används med betydelsen 'jag' är syftningen vanligen så tydlig att lyssnaren uppfattar yttrandet rätt. Det finns en liten betydelseskilnad mellan satser med jag och med man och de kan inte utbytas mot varandra utan att förändra något av satsens mening. Det är emellertid inte lätt att fastställa betydelseskilnaden med säkerhet. (Pettersson 1978:22 och Andersson ibid:14f.)

Enligt Pettersson (ibid.) är det alldeles tillåtet att använda pronomenet man med syftning på enbart talaren själv men det borde inte bli en slapp vana. Han rekommenderar inte användning av man med jag-betydelse på följande sätt:

- 41) Man steg ju upp halv nio och så drack man morgonkaffe och sen gick man ut för att plocka blåbär.

Att berätta om sina personliga sysselsättningar i man-form kan låta litet tråkigt och löjeväckande. Om detta uttryckssätt ger en långrandig eller en självupptagen bild av talaren, blir resultatet inte bättre av att det naturliga jag ersätts med i det här fallet tillgjort blygsamma man. (ibid.)

Andersson (1972:15) påminner om att pronomenet man används emellertid ofta när talaren borde nyttja någon annan beteckning, t.ex. pronomenet jag, därför att påståendet inte gäller för alla människor. Det här missbruket är vanligt när man diskuterar någonting som man kan ha olika åsikter om, till exempel litteratur: (ibid:15f.)

- 42) När man läst ett stycke i Ekelöfs diktsamling, imponeras man alltmer av bildspråket, grips man av vemod, lever man med i den grekiska mytologin.

Genom att använda man i stället för jag uppnår talaren en större generalitet och påståendet blir mera objektivt än genom något annat uttryck. Det är naturligtvis inte sant att alla människor skulle reagera på samma sätt som talaren efter att ha läst Ekelöfs diktsamling. Således refererar man här snarare till talaren själv än till alla människor. Det här fenomenet skulle kunna kallas för övergeneralisering. Andersson anser det vara snarare ett tanke- eller argumentationsfel än ett grammatiskt fel. (ibid.)

eller manipulerar

Pronomenet man med jag-betydelse ersätts ofta av sin oblika form en (Andersson 1972:14):

- 43) I England dricker en mycket te.

Använder man pronomenet en innebär det alltid att talaren inkluderar sig själv i sitt yttrande även om det också kan gälla för andra människor. Om man jämför satserna

44) Man dricker mycket vin i Frankrike.

45) En dricker mycket vin i Frankrike.

är skillnaden att exempelsats 44) kan inkludera talaren medan exempel 45) måste betyda att man själv dricker mycket vin då man är i Frankrike. (Ljung & Ohlander 1971:130, se också Andersson ibid.) Beckman (1968:97) påpekar att när man kan användas som subjekt anses pronomenet en vulgärt. Också enligt Wessén (1968:72) har en som subjekt en bismak av vardaglighet och bör således undvikas i högtidligt eller vårdat skriftspråk.

Enligt SAOB (1942:M 203) kunde en författare tidigare använda pronomenet man om sig själv i sin egenskap som författare. Numera är denna användning ålderdomlig och knappast bruklig:

46) Här vil man korteligen nu vthrycke...

Utom första person singularis kan pronomenet man ibland ersätta första person pluralis, personpronomenet vi. Wellander (1973:38, 41) konstaterar att det är vanligt i det svenska kanslispråket, som har utbildats efter mönster av det latinska och tyska kanslispråket, att ersätta pronomina jag och vi med pronomenet man eftersom den handlande personen vill lämnas i bakgrunden:

47) Man, undertecknad ('jag')

48) Därvid har man särskilt strävat att... ('vi')

3.3.2.2. Andra person

Enligt SAOB (1942:M 203) kan pronomenet man nyttjas som tilltalsord med betydelserna 'du' och 'ni'. Man kan också användas som försynt eller något skämtsamt eller beskyddande tilltalsord särskilt av äldre personer till yngre (i synnerhet till barn). I denna användning är pronomenet man numera sällsynt. Man är även brukbart som något utmanande tilltalsord när det gäller att visa en viss kyla eller överlägsenhet mot den tilltalade. (ibid.):

49) Kan man läxan än?

50) Var så god och tag af hatten, när man kommer in, min herre!

Enligt Beckman (1968:97) är användningen av man som tilltalsord i stället för ni knappast att rekommendera:

51) Har man inte varit i Stockholm förut?

Låt oss diskutera fallet där pronomenet man ersätter pronomenet du genom att granska följande exempelsatser:

52) Man kan inte lyfta ett sådant stenblock på egen hand.

53) Du kan inte lyfta ett sådant stenblock på egen hand.

De här satserna skulle kunna yttras när talaren ser en spenslig man böja sig ner över ett stort stenblock. Säger man såsom i 52) betyder det att man själv inte heller skulle kunna lyfta stenblocket (generell användning), vilket inte är fallet i 53). Exempelsats 52) är alltså betydligt mildare än 53) som till och med skulle kunna irritera lyssnaren om han eller hon fick den uppfattningen att talaren menar sig själv kunna lyfta stenen. (Andersson 1972:12f.)

Svenskans man (i generell betydelse) motsvaras i engelskan av one som ändå tycks vara något stelt och högtidligt och således sällsynt i ledigt språk. I stället för one använder de engelsktalande mestadels pronomenet you (motsvarar de svenska betydelserna 'du' och 'ni'). Den här engelska egenheten har trängt in i svenskan och allt flera svenskspråkiga har börjat ersätta pronomenet man med översättningslånet du: (Pettersson 1978:23f.)

54) Om du bryter benet skall du se till att du får det spjälkat så fort som möjligt.

Enligt Thorell (1987:86) nyttjas du för det mesta "som förtroligt tilltalsord inom familjen och vänkretsen samt mellan arbetskamrater". Använder man du som tilltalsord inom

affärsföretag och ämbetsverk framhäver det gemenskapen inom en viss grupp människor (ibid.). Pettersson (1978:23) betonar att pronomenet du kan ersätta pronomenet man mellan människor som också annars duar varandra. Thorell (ibid.) påminner ytterligare om att pronomenet du nyttjas i affärs- och reklamspråket för att skapa kontakt.

Tilltalsordet du blir allt vanligare på olika områden, särskilt bland unga människor. Resor, sport och nöjesliv har påverkat spridningen av du. Utom de unga ersätter också sådana svenskspråkiga som oberoende av ålder är starkt påverkade av engelska pronomenet man med du. (Se Thorell 1987:86 och Pettersson 1978:23.)

Om det är rätt att använda du i stället för man är i hög grad en subjektiv fråga. Har man blivit van vid att nyttja pronomenet man finns det enligt Pettersson (1978:25) ingen orsak att byta ut det mot du. Pronomenet du går ändå inte att använda om det kan irritera eller störa lyssnaren på grund av dess personliga syftning. Du borde inte heller ersätta man om uttalaren utsätter sig för löje genom att använda det:

55) Om du föder ditt första barn förrän du fyllt trettio år, så går din andra förlossning vanligen enklare.

Satsen 55) kan man knappast yttra till en man utan att antingen kränka åhöraren eller själv bli föremål för löje. (Se Pettersson ibid:24f.)

3.3.2.3. Tredje person

Tidigare var det möjligt att pronomenet man syftade "på en person som meddelat något om sig själv och vars tal refereras", med betydelsen 'han' eller 'hon' (SAOB 1942:M 203):

56) Det försäkrades (av konungen), att man heldre afsade sig regeringen, än läte förmå sig till fred.

Idag ses detta bruk som pretiöst och ålderdomligt (ibid.).

Ett föregående man kunde tidigare ersättas av eller korrespondera med ett följande han respektive hans och honom (SAOB ibid:M 201f.):

57) Man söker offte effter thet han icke finner.

Numera är det inte tillåtet att utbyta pronomenet man mot något annat pronomen, till exempel han eller hon. Man måste således säga: (Nikander & Jantunen 1987:73.)

58) Om man är allergisk, måste man välja vad man äter.

I talspråket används ofta pronomenet de i stället för man när yttrandet inte gäller för talaren (Wijk-Andersson 1981:66, jfr. kapitel 3.3.1.):

59) De/[Man] diskuterar kärnkraften jämt och ständigt.

3.3.3. Restriktioner för användningen

Förutom att inte kunna utbytas mot ett annat pronomen (se föregående kapitel) finns det några restriktioner till för användning av pronomenet man.

Man i samma mening eller stycke borde inte gärna hänvisa till skilda subjekt (se Amnell & Pinomaa 1974:174 och Åkermalm 1972:105). Åkermalm (ibid.) påpekar att det här slappa bruket av man har blivit allt vanligare vilket troligen inte vållar missförstånd men kan irritera läsaren och bör undvikas av detta skäl. Enligt Pettersson (1978:23) kan det emellertid vara förvirrande att låta pronomenet man byta innebörd i ett och samma uttalande, och det bör därför inte användas på så sätt. Han säger att bara vitsmakarna har lov att använda man med olika betydelser i samma mening eller stycke (ibid.). Åkermalm (ibid.) påminner vidare om att detta missbruk av pronomenet man förlänger uttrycket i onödan. Enligt Nikander & Jantunen (1987:74) kan passivum

användas för att lösa detta problem. I stället för "* Man berättar att man beundrar finsk design ute i världen" borde det alltså heta (ibid.):

- 60) Man berättar att finsk design beundras ute i världen.
eller
61) Det berättas att man beundrar finsk design ute i världen.

Pronomenet man används enligt Pelkonen et al. (1971:67) inte om den person som man hänvisar till är nämnd eller framgår av kontexten. Det går alltså inte att säga:

- 62) * I Bengtssons Röde Orm (I romanen) berättar man om vikingafärder.

I stället måste man nyttja passivum:

- 63) I Bengtssons Röde Orm berättas det om vikingafärder.
(Pelkonen et al. ibid.)

3.3.4. Singulärt eller pluralt predikativ med man?

Pronomenet man med betydelsen 'en man, en människa, vem som helst, människor' har singular form men plural betydelse och därigenom kollektiv innebörd. Man motsvarar i detta fall det plurala personpronomenet de med obestämd betydelse. (Wessén 1968:72.)

Enligt Thorell (1987:78) är det vanligt i ledig vardaglig stil att det predikativa ledet får plural form i samband med man-konstruktion i stället för den grammatiskt riktiga singulara formen. Exempelvis (Jørgensen & Svensson 1991:27):

- 64) Inom regeringen är man oroade över utvecklingen.
(I stället för "Inom regeringen är man oroad över utvecklingen.")

Denna konstruktion är inte någon ny företeelse i svenska språket;

redan i August Strindbers Röda rummet finns exempel på den (Molde 1992:128):

- 65) Där var man alltid säker att träffas, om man dock varit skingrade som agnar under dagens lopp.

2. "skinrade" betydelse, en individ kan inte vara "skinrad".

Numera är användningen av det plurala predikativet vanligast i talspråk men det brukas även i skriftspråk, i synnerhet i ledigare skriftspråk; t.ex. på sportsidan i dagstidningar. (Se Molde *ibid*:127 och Åkermalm 1972:93f.)

Orsaken till att nyttja pluralis i stället för singularis är enligt Molde (*ibid*:128) troligen att pronomenet man för tanken inte betecknar något enstaka, språkligt sett singulariskt, utan ett kollektiv, en grupp bestående av ett antal individer. Hela man-uttrycket syftar därmed ofta på ett flertal, dvs. man kan då sägas ha en flertalsbetydelse. Språkbrukarna är i sådana fall benägna att använda en konstruktion som tar hänsyn till detta och säger hellre som i exempel 64) och 65) i stället för den grammatiskt korrekta formen. (*ibid*.) Kollektiva substantiv, t.ex. folk, används ofta på samma sätt (Holm & Nylund Lindgren 1978:37). Enligt Molde (*ibid*.) säger knappast någon numera:

- 66) Folk är vänligt mot mig.

utan

- 67) Folk är vänliga mot mig.

*fr. Jockes påmin
sulla om "vänligt"*

Betydelsen har bestämt formen i detta fall (*ibid*.).

Om det är fel att använda predikativet i pluralis är en relativt subjektiv fråga. Wellander (1963:388) anser följande exempelsats som ett rent fel i skriftspråk:

- 68) Man satte sig till bords, glada och nöjda.

I stället för pluralis måste enligt honom användas singularis:

69) Man satte sig till bords, glad och nöjd.

Tio år senare skriver Wellander (1973:132) dock att i stället för att säga som i exempelsatsen 68) borde man hellre använda predikativ i singularis som i exempel 69). Han fördömer alltså inte bruket av pluralt predikativ lika hårt som tidigare och han säger vidare att den formella inkongruensen hos pronomenet man är vanlig idag i ledigare stilarter. (ibid.) Detta visar bra hur språk och attityder ändrar sig. Enligt Åkermalm (1972:94) kan konstruktionen med pluralt predikativ tillfällighetsvis användas i litterär prosa även när stilen inte är talspråkshärmande medan den borde undvikas i sakprosa därför att den uppfattas som vårdslös. Molde (1992:129) är av den åsikten att det plurala predikativet måste accepteras "som ett möjligt alternativ till den 'grammatiskt riktiga' singularformen" när man hänvisar till en i sammanhanget tydligt identifierad grupp av individer. Molde medger ändå att många människor inte godkänner plurala former i detta fall och finner dem stötande. Därför bör de användas med stor försiktighet i massmedierna liksom alla andra uttryck som kan såra eller stöta folk. (ibid.)

3.3.5. Valet mellan man-konstruktion och passivum

Pronomenet man nyttjas "när man inte tänker på någon särskild person" eller när man inte vill eller inte kan precisera exakt den mänskliga agensen (dvs. den eller det som orsakar eller sätter igång verbhandlingen). I aktiva man-satser är agensen sålunda oviktig och verbhandlingen det väsentliga liksom i passiva satser. Beroende på dessa gemensamma egenskaper är de här satstyperna ofta utbytbara mot varandra. (Se Viberg et al. 1990:41, Jörgensen & Svensson 1991:82 och Wijk-Andersson 1981:65f.)

Orsaken till att man-satserna anses aktiva är enligt Sundman (1987:365) att i dem realiseras rollen agent (kallas agens hos Jörgensen & Svensson 1991:82, 88) som subjekt, t.ex. "Man arbetade flitigt". I passiva satser ingår agenten däremot i den semantiska strukturen utan att kunna realiseras som subjekt, t.ex. "Det arbetades flitigt" (ibid.). I detta kapitel redogör jag för

orsaker till användning av en aktiv sats med man som subjekt i stället för passiva satser.

Det finns rent stilistiska skäl att föredra man-satser framför passivum. I ledigt språk är det vanligt att undvika passiva former av verben. I stället används pronomenet man + aktiv form av verbet. (Holm & Nylund Lindgren 1978:78.) Man-konstruktionen kan ersätta passivum när agensen kan tänkas ha betydelsen 'vem som helst', 'människor i allmänhet', inkluderande också talaren själv (Nikander & Jantunen 1987:107):

- 70) Finska produkter kan köpas nästan överallt.
- 71) Man kan köpa finska produkter nästan överallt.

Enligt Viberg et al. (1990:94) kan en aktiv sats med man ersätta en passiv sats även när agensen inte inkluderar talaren. I sådana fall kan även andra obestämda subjekt liksom någon eller de nyttjas (se också kapitel 3.3.1. och 3.3.2.3.). Ex. (ibid.)

- 72) Fönstret stängdes.
- 73) [Man]/Någon stängde fönstret.
- 74) Vi informerar aldrig.
- 75) Man/[De] informerar aldrig oss.

Finns det inte något annat subjekt i en passivsats används pronomenet det vanligen som subjekt. Passivsats av den här typen motsvaras likaledes av en aktiv man-konstruktion. Sådana konstruktioner är typiska vid beskrivningar av sedvänjor eller tillvägagångssätt: (Nikander & Jantunen 1987:107, Teleman & Wieselgren 1978:93.)

- 76) Det sägs/Man säger/att hon tänker gifta sig snart.

Skriftsspråkets strävan att nyttja s-form av verbet i stället för man-konstruktion kan ofta leda till en konstlad ordföljd (Collinder 1974:175):

77) Härtill måste läggas de ganska ansevärdiga förvaltningskostnaderna.

Valet mellan en man-sats och en passiv-sats kan även bero på verbets ställighet. Alla verb kan nämligen inte passiveras och då måste man ofta nyttja en man-konstruktion. Enligt Wijk-Andersson (1981:66) kan bara transitiva, minst två-ställiga verb bilda passivum.

Intransitiva fortgångsverb som vara, leva, sova, ligga, sitta, stå osv. har ingen omskriven passiv [vara- eller bli-passiv] eftersom de inte kan bilda perfekt particip (Amnell & Pinomaa 1974:176). Man använder i stället en aktiv sats med pronomenet man som subjekt (ibid.):

78) Man lyssnade på talaren under djup tystnad.

Så kallade deponensverb, dvs. verb med aktiv betydelse som aldrig förekommer utan -s utom i particip, kan inte heller passiveras. Exempel på dessa verb är andas, finnas, hoppas, kännas, lyckas, minnas, tyckas, åldras osv. (Se Collinder 1974:77 och Nikander & Jantunen 1987:107.) Det är således inte rätt att skriva (Wellander 1973:146):

79) * Det halmstrå, varav räddning kan hoppas ur den närvarande dekandansen.

I stället för passivum bör man-konstruktionen användas (ibid.):

80) Det halmstrå, varav man kan hoppas räddning ur den närvarande dekandansen.

Det finns också andra verb som slutar på -s och inte uttrycker passivum, t.ex. verb med reflexiv och reciprok betydelse (se vidare kapitel 4.2.1.). Verb med reflexiv betydelse kan omskrivas genom att använda verbet utan -s med reflexivpronomenet. Verb med reciprok betydelse kan däremot ersättas av verbets s-lösa form med varandra. Gränsen mellan dessa verb är inte alltid klar (jfr.

kapitel 5.1.3.1.). Ex. "Snart samlades man åter på idrottsplatserna" (reflexiv betydelse), "På söndagskvällen bockar, niger och pussas man till avsked" (reciprok betydelse). (Sundman 1987:323ff.)

Valet mellan en man-konstruktion och en passiv sats kan också bero på den så kallade viktprincipen. Enligt viktprincipen borde man börja satsen genom att använda korta, lätta led som innehåller bekant information i stället för långa, tunga led med ny, obekant information. Börjar man satsen med pronomenet man innehåller det inte någon ny information och fyller även kravet på ett kort, lätt led: (se Wijk-Andersson 1981:20, 27f.)

81) Man sparar gärna viktig information till sist.

Collinder (1974:75) påminner om att många verb som inte kan ha objekt inte kan användas med man + s-lös form av verbet. I stället uppträder dessa verb i s-form med det opersonliga subjektet det (ibid.):

82) Det ljugs/skidas/skålas/sportas/viskas osv.

4. PRONOMENET MAN I TYSKAN

I detta kapitel redovisar jag kort betydelsen och användningen av pronomenet man i tyskan. Jag ger inte någon ingående presentation utan jämför snarare några centrala egenskaper hos tyskt man med svenskt man och diskuterar skillnader angående pronomenet man i dessa språk. Jag ger svenska översättningar för de tyska exempelsatserna, och de satser som står inom hakparenteser har jag själv översatt.

Tyskt man tillhör liksom dess svenska motsvarighet de indefinita pronomina. Det som har omnämnts tidigare i kapitel 3.1. om indefinita pronomen i svenskan gäller i hög grad även för de tyska indefinita pronomina och behandlas därför inte närmare här. (Se t.ex. Drosdowski et al. 1984:334f.)

4.1. Betydelse

I likhet med man i svenskan har tyskt man många betydelser. Enligt Jung (1982:346) generaliserar pronomenet man det personliga subjektet och betyder 'människorna', 'vilka som helst', 'vem som helst' (exempel från Andersson 1990:81):

- 83) Man kann nicht immer froh sein.
[Man kan inte alltid vara glad.]

Man i tyskan kan användas också när det inte är fråga om 'vem som helst'. Det kan således användas i stället för ich/wir ('jag'/'vi'), du/ihr ('du'/'ni') och Sie ('Ni') och motsvarar sålunda ungefärligen man i svenskan (Freund & Sundqvist 1988:157):

- 84) Man ist/Ich bin ja nicht mehr der Jüngste.
Man/Jag är ju ingen ungdom längre.

Enligt Duden Deutsches Universalwörterbuch (1989:983) kan pronomenet man också ersätta pronomina er ('han') och sie ('hon').

4.2. Användning

Användningen av man i tyskan liknar i hög grad användningen av svenskt man. Pronomenet man i tyskan är oböjligt och kan användas bara i nominativ singularis. Som objektsform används einen, som dativ einem och som reflexivpronomen sich: (Drosdowski et al. 1984:342, Freund & Sundqvist 1988:157, Jude 1954:88.)

- 85) Er sieht einen an, als hätte man was verbrochen.
Han tittar på en, som om man gjort något.

Det finns ingen genitivform för pronomenet man i tyskan och därför måste svenskt ens omskrivas (Andersson 1990:81):

- 86) Was soll man tun, wenn einem das Auto kaputt geht?
[Vad bör man göra] när ens bil går sönder?

I tyskan kan nominativformen einer användas vardagligt i stället för man liksom en i svenskan (Freund & Sundqvist 1988:157, jfr. kapitel 3.3.2.1.).

Som noterades i kapitel 3.3.1. kan pronomenet man i tyskan användas både generellt och anaforiskt och vad som är skrivet i ifrågavarande kapitel gäller även huvudsakligen för tyska.

Lindgren et al. (1973:61) konstaterar att man-konstruktionen inte kan användas om den person som har utfört handlingen, talaren eller den tilltalade, är med i talsituationen. Då måste enligt dem antingen passivum eller personligt aktivum användas (ibid.). Enligt Engel (1988:673) är det emellertid under vissa förutsättningar möjligt att syfta på enskilda människor - till skillnad från standardbetydelsen - med man-konstruktion. Enligt Duden Deutsches Universalwörterbuch (1989:983) kan man syfta på första person i betydelseorna 'jag' och 'vi' när talaren uttrycker något allmängiltigt. Talaren kan exempelvis syfta på sig själv (Engel:ibid.):

87) Darf man fragen, wohin Sie fahren?

[Får man/jag fråga vart Ni far?]

Syftning på första person pluralis är också möjlig (Duden Deutsches Universalwörterbuch ibid.):

88) Wenn man sich die Sache richtig überlegt.

[När man/vi noga överväger saken.]

Man kan likaså hänvisa till andra personer, med betydelseorna 'du', 'ni', 'Ni', 'han' och 'hon', som uttryck för distans när talaren vill undvika direkt tilltal (ibid.). Syftar pronomenet man på lyssnaren, är betydelsen nästan alltid hånfull (Engel 1988:673):

89) Hat man wieder schlecht geschlafen?

[Har man/du/Ni sovit dåligt igen?]

Liksom i svenskan kan du också i tyskan användas som tilltalsord

i förtroligt tilltal och i tilltal till barn. Du kan liksom ha en kollektiv betydelse i likhet med pronomenet man. (Jung 1982:325.) Man måste emellertid komma ihåg att i tyskan duar människorna mycket mera sällan varandra än i svenskan och därmed är användningen av pronomenet du som tilltalsord förmodligen betydligt sällsyntare i tyskan än i svenskan.

Det är beaktansvärt att till skillnad från svenskan kan man i tyskan syfta på olika personer i näraliggande meningar (Jung 1982:346). *exempel*

Tyskt man skiljer sig från det svenska även i det avseendet att det predikativa leDET i samband med man-konstruktion alltid måste stå i singularis (se Andersson 1990:81, 122f.):

90) Man ist in Washington äußerst bestürzt.

Man är ytterst bestört (i talspråk:bestörta) i Washington.

Ett intressant fenomen i tyskan är att den feministiska sidan anser användningen av pronomenet man vara kvinnodiskriminering. Denna grupp kräver likställdhet även i språkliga frågor och vill att bredvid man skulle likaberättigat användas ett nytt pronomen frau ('kvinna') eller ett neutralt mensch ('människa'). De här kraven har dock inte ännu förverkligats. (Se Götze & Hess-Lüttich 1989:161 och Engel 1988:673.)

4.2.1. Valet mellan man-konstruktion och passivum

På samma sätt som i svenskan är också den tyska man-konstruktionen en viktig parallell- och konkurrentform till passivum. Enligt Brand et al. (1973:174) väljer man mellan en passiv sats och en aktiv sats med man (, jemand eller etwas) som subjekt när agens inte är väsentlig eller om man inte känner till eller inte vill nämna agens.

Tyskan har två passivkonstruktioner: werden-passiv som motsvarar svenskans bli-passiv och sein-passiv som motsvarar svenskans vara-

passiv. I tyskan finns det alltså inte någon direkt motsvarighet till svensk s-passiv som har utvecklats inom de nordiska språken. (Schubert 1982:243f.)

Ibland är både passivum och en aktiv man-konstruktion brukbara. Götze & Hess-Lüttich (1989:95) påpekar att passiva konstruktioner ofta ersätts av aktiva på grund av deras obeveklighet och tråkighet. Enligt dem anses passiva former vara "byråkrattyska" och stilistiskt inte lyckade (ibid.). Genom att använda man-konstruktion i stället för passivum är det möjligt för talaren att inkludera sig själv i yttrandet (Schoenthal 1976:140). Enligt Möller (1983:99) refererar pronomenet man åtminstone antydande - om än anonymt - till den inverkan människan till skillnad från passiv konstruktion.

Det finns också vissa restriktioner för användningen som avgör vilket uttrycksätt som användas; Bartsch (1985:122) påminner om att när man väljer mellan passivum och en aktiv sats med man måste man minnas att man-konstruktionen kan användas bara när det bakom den händelse som verbet uttrycker står en människa. Liksom i svenskan finns det också i tyskan sådana verb som inte kan passiveras. I stället för passivum användas då man-konstruktion. (Se Engel 1988:462.) I detta avseende överensstämmer tyskan i stort sett med svenskan. Det finns ändå några fall där en svensk passiv sats motsvaras av en aktiv tysk konstruktion. I tyskan är passiveringen möjlig endast när verbenheten uttrycker en aktivitet medan man i svenskan i några fall kan använda en s-passiv även när verbet inte uttrycker en handling. Sådana verb är exempelvis verb som uttrycker äganderelationer, t.ex. erhålla, få, inneha, äga. I tyskan måste man använda en aktiv konstruktion: (Brandt et al. 1973:174f. och Brandt et al. 1980:187.)

- 91) Nähere Auskünfte erteilt jedes Postamt.
 Närmare upplysningar erhålles på varje postkontor.
- 92) Dieses Hotel besitzt ein Amerikaner.
 Detta hotell ägs av/tillhör en amerikan.

Ett annat exempel på verb som man i tyskan inte kan bilda passiv

av är verb för sinnesförnimmelse (t.ex. höra, märka, känna). Den passiva konstruktionen ersätts ofta av en aktiv man-sats: (Brandt et al. 1980:187.)

93) Man hörde Kindergeschrei.

Barnskrik hördes.

94) Das merkt man nicht.

Det märks inte.

I svenskan finns det ytterligare verbformer på -s som inte uttrycker passivum. Dessa tillhör deponensverb, t.ex. fattas, hämnas, minnas (se också kapitel 3.3.5.), verb med reciprok betydelse, t.ex. kyssas, mötas, träffas, verb som uttrycker en aktivitet riktad mot omvärlden, t.ex. bitas, brännas, stickas och verb som förändras, förbättras, upprepas. Dessa verb bör i tyskan antingen översättas med enkla verb i aktiv, med verb + sich i betydelsen 'varandra' eller med reflexiva verb: (Brandt et al. 1980:190f.)

95) Ich erinnere mich nicht mehr daran.

Jag minns det inte längre.

96) Sie trafen sich im Park.

De träffades i parken.

97) Der Hund beißt.

Hunden biter.

98) Das alles wiederholte sich täglich.

Allt detta upprepades dagligen.

I tyskan är det till skillnad från svenskan inte tillåtet att passivera den överordnade satsen vid en ackusativ med infinitiv (ibid:221):

99) Man sah ihn kommen.

Han sågs komma.

100) Man hörte ihn ein Lied singen.

Han hördes sjunga en sång.

Vidare tillåter svenskan passivering av ackusativ med

infinitivkonstruktionen. I tyskan används i stället en passiv wie-sats: (ibid.)

101) Ich sah, wie er angegriffen wurde.

Jag såg honom angripas.

102) Er hörte, wie zwei Schüsse abgefeuert wurden.

Han hörde två skott avlossas.

I tyska satser med enbart dativobjekt är passivum sällsynt (ibid:188). I sådana fall föredras en aktiv man-sats:

103) Man glaubte ihm nicht.

Han blev inte trodd.

104) Man trotzte dem Verbot.

Förbudet trotsades.

Enligt Sowinski (1986:237) används pronomenet man ofta i bruksanvisningar, matrecept, rykten och indiskretioner, dvs. i yttranden som uttrycker något allmängiltigt utan att man bestämmer subjektet närmare.

5. PRONOMENET MAN I UNDERSÖKNINGSMATERIALET

I det följande presenterar jag de resultat som jag har fått när jag har gått genom det undersökningsmaterial som tillsammans med undersökningsmetoden behandlats närmare i kapitel 1.2. Först diskuterar jag pronomenet man i Den goda viljan och i dess tyska översättning och sedan i Billard um halb zehn och i dess svenska översättning. När jag redogör för resultaten med hjälp av exempelsatser skriver jag de satser som berättaren har sagt utan citationstecken och de satser som är delar av dialoger med citationstecken. Utom exempelsatserna tar jag ofta lite svenskspråkig kontext med så att syftningen hos pronomenet man blir tydligare.

5.1. Den goda viljan och dess tyska översättning

I det svenska originalverket finns sammanlagt 266 och i den tyska

översättningen 385 belägg på man-konstruktionen. Den förstnämnda romanen omfattar 395 sidor, det gör alltså 0.7 belägg per sida. Översättningen har 435 sidor och motsvarande siffra är därmed 0.9. Översättaren har alltså använt pronomenet man oftare än författaren till originalverket vilket jag försöker hitta orsaker till. Den svenska objektsformen en eller genitivformen ens förekommer inte i materialet, i översättningen finns ett exempel på dativformen einem. Man måste ändå minnas att den metod som jag använder för att hitta man-konstruktioner inte är hundra procentigt pålitlig och det är möjligt att några konstruktioner har undgått min uppmärksamhet. Om översättningen vill jag påpeka att översättaren mycket noggrant följt originalverket och således strävat efter att bibehålla Bergmans stämning i översättningen.

Jag redovisar först vilka syftningar pronomenet man har och om det har använts med singulärt eller pluralt predikativ i det svenska verket. Sedan presenterar jag den svenska man-konstruktionens tyska motsvarigheter och till sist andra svenska konstruktioner som har blivit översatta med man i den tyska översättningen.

5.1.1. Granskning av generell och anaforisk användning samt predikativets numerus

Pronomenet man kan användas på två olika sätt: generellt eller anaforiskt (jfr. Anderssons tudelning, kapitel 3.3.1.). Vid generell användning syftar man på alla människor eller ett större eller mindre antal människor som talaren tillhör. Vid anaforisk användning syftar man däremot på en mindre begränsad grupp eller på en viss person respektive vissa personer som talaren inte tillhör. Vid första anblicken kan Anderssons dikotomi förefalla något märklig i följande avseende. Han för ju den typ där referensen hos man omfattar även talaren till den generella användningen. Vanligtvis brukar dock talaren höra till ett deiktiskt sammanhang som står närmare det anaforiska begreppet. Vid den analys av exemplen märker jag ändå att kategoriseringen fungerar väl. (Jag granskar inte den tyska översättningen närmare i detta kapitel eftersom alla generella och anaforiska satser i materialet överensstämmer med tyskan och därmed är det enligt min

mening inte nödvändigt att ta med de tyska satserna. Det är också onödigt att undersöka om predikativ i den tyska översättningen har använts i singularis eller pluralis därför att det alltid står i singularis.)

I över hälften av exemplen på pronomenet man i Den goda viljan har man använts generellt (169 av 266 fall = 63.5%). Detta resultat tycks ge stöd åt påståendet att den generella användningen är den vanligare av dessa två användningsmöjligheter. Det är ändå beaktansvärt att den anaforiska användningen är ganska vanlig i detta material; i 97 fall av 266 (36.5%) har författaren bestämt sig för att använda man anaforiskt. Detta beror i hög grad på att boken är skriven i tredje person och författaren använder gärna pronomenet man anaforiskt när han beskriver händelser som han inte har varit med om själv eller som inte kan tänkas gälla för honom.

Det är mycket svårt, nästan omöjligt, att indela generella satser i noggrant begränsade grupper (t.ex. satser som gäller för alla människor på jorden, en grupp människor eller enbart talaren) eftersom man i många fall inte kan vara säker på om talaren - berättaren eller de människor som talar i boken - endast vill hänvisa till sig själv eller också till andra människor och indelningen skulle sålunda i många fall bero på tolkningen. Dessa grupper skulle alltså i många fall överlappa varandra och därför nöjer jag mig med att presentera olika fall med hjälp av exempelsatser utan att ge några precisa siffror för hur många exempel jag har hittat till olika grupper.

När det är fråga om den generella användningen verkar man i de flesta fall syfta på en större eller mindre grupp människor som talaren tillhör eller för tillfället kan tänka sig tillhöra:

- 105) Hon var dessutom häftig, diktatorisk, hänsynslös och skarptungad. Man kan inte påstå att hon var vacker men hela den lilla personen utstrålade charm och kroppslig vitalitet. (s. 31)
- 106) "Han är förfärande lik sin morbror, där kan man studera det slutliga resultatet." (s. 72)
- 107) "Man måste framför allt ha en övertygelse." (s. 111)

- 108) I barndomen fanns i veckotidningarna en sorts bilder som bara bestod av nummer och punkter. Med en penna skulle man själv rita streck mellan numren. (s. 148)

I exemplen 105) och 106) syftar man på alla de människor som känner de personer som det talas om och har något att göra med dem, och talaren tillhör dessa människor. (I exempelsatsen 105) kan författaren också hänvisa till sig själv då man kunde ersättas med jag. Dessa fall behandlas nedan.) I exempelsats 107) syftar man på präster som också talaren själv tillhör och i 108) på barnen under författarens barndomstid.

I många fall tycks man närmast ha betydelsen 'vi' eller 'jag'. Ex.

- 109) "Och långa dagar, aldrig mindre än tolv timmar. Från halv sju på morgonen till långt efter sex på kvällen. Då är man ganska slut ska jag säga Henrik." (s. 79)
[Då är jag ganska slut/vi ganska sluta ska jag säga Henrik.]
- 110) "Det är ensamheten som gör oss rädda. Om vi är tillsammans, får vi mod att förstå och förlåta våra egna och varandras fel. Man ska akta sig för att börja i galen ända." (s. 89)
[Vi ska akta oss för att börja i galen ända.]
- 111) Det är så mycket som blir avgörande när man försöker granska ett skeende i efterhand och kan läsa facit. (s. 121)
[Det är så mycket som blir avgörande när jag försöker granska ett skeende i efterhand och kan läsa facit.]
- 112) "Petrus är - Han ser på mig med sina hundögon och jag blir arg och så blir jag arg på mig själv, för man får inte känna motvilja mot ett barn." (s. 357)
[... för jag får inte känna motvilja mot ett barn.]
- 113) "Får man kanske bjuda på en konjak till kaffet." (s. 105)
[Får jag kanske bjuda på en konjak till kaffet.]
- 114) "Han håller på att - jag vet inte hur jag ska säga - han håller på att - gå i bitar. Det låter så konstigt, när man säger det så här rakt ut." (s. 142)
[Det låter så konstigt, när jag säger det så här rakt ut.]
- 115) "Jag hör ju inte till de där riktigt flitiga

kyrkobesökarna, det gör jag ju inte. Men man har ju inte kunnat undgå att märka vissa saker." (s. 343)
[Men jag har ju inte kunnat undgå att märka vissa saker.]

- 116) Jag har flugit med flygmaskin, säger Ernst plötsligt. [...] "Det är en maskin med två motorer och två vingrar, den startar och landar på vattnet. Man går upp dagligen och gör observationer av väderfronter och mäter temperaturer och lufttryck." (s. 280)
[Vi går upp dagligen och gör observationer av väderfronter och lufttryck.]

I exempelsatserna 109) - 112) säger talaren något om sig själv eller om de människor som befinner sig i talsituationen men dessa påståenden kan tänkas gälla för andra människor också, dvs. andra människor skulle känna på samma sätt som talaren i ifrågavarande situationer. De senare satserna 113) - 116) syftar däremot enbart på talaren själv eller på en mindre grupp människor som talaren tillhör. I dessa satser vill talarna inte framhäva sig själva och använder därmed det "neutrala" man för att undgå att säga rakt ut att det är just han eller hon som tänker eller gör något. Exempelvis i 115) vill talaren troligen inte säga direkt att hon har märkt någonting och när hon använder man får lyssnaren den uppfattningen att också några andra människor har gjort samma iakttagelser. I exempel 116) vill talaren däremot inte förhäva sig över att han har fått chansen att flyga; också i detta fall är man ett lämpligt och naturligt alternativ för pronomenet jag. Talaren kan därtill använda pronomenet man för att undvika repetition av personpronomen liksom i exempelsatserna 110), 112) och 114).

I fråga om den generella användningen finns det också några fall där man närmast betyder 'du' eller 'Ni'. Talaren använder pronomenet man som tilltalsord i stället för du eller Ni för att inte direkt syfta på lyssnaren:

- 117) "Har inte mamma sagt till att pappa måste hålla reda på hårtussarna i öronen. Hur kan man höra med så mycket hår i öronen." (s. 34)
[Hur kan du höra med så mycket hår i öronen.]
- 118) "Kandidaten har vackra sorgsna ögon, kvinnorna är säkert förtjusta i ett sådant utseende. Men man

måste stryka håret ur pannan när man har en så vacker ung diktarpanna." (s. 39)
 [Men Ni måste stryka håret ur pannan när Ni har en så vacker ung diktarpanna.]

- 119) "Men vi har ju vår bestämda resplan!"
 "Kan man aldrig ändra på sådant som är bestämt."
 (s. 171)
 [Kan du aldrig ändra på sådant som är bestämt.]

Genom att använda pronomenet man i stället för personpronomen i 117) menar talaren något skämtsamt att inte heller hon eller någon annan människa skulle kunna höra med så mycket hår i öronen och i 118) att hon samt alla andra människor borde även stryka håret ur pannan om de hade så vacker panna. I 119) är talaren mycket arg och vill troligen visa en viss kyla och förakt samt distans till lyssnaren genom att använda pronomenet man i stället för du.

Dessutom innehåller Den goda viljan några exempel på den generella användningen med syftning på alla människor på jorden. Dessa satser är allmängiltiga och tidlösa, dvs. generiska satser (se också kapitel 3.3.1.) och man skulle exempelvis kunna ersättas av människan, alla, varje människa och var och en. Det är svårt att bestämma vilka satser som verkligen gäller för alla människor i alla delar av världen i alla tider men här har jag ändå några exempel på satser som skulle kunna tänkas vara sådana:

- 120) "Man får aldrig ge upp hoppet." (s. 72)
 [Människan får aldrig ge upp hoppet.]
- 121) "Man måste vara tapper." (s. 383)
 [Var och en måste vara tapper.]
- 122) Immanuel Kant stapplar med framskjutet huvud, trutande mun och dålig andedräkt genom kunskapernas högborg: "För att vara sedlig måste man böja sig under sedelagen av ren aktning för denna sedelag, såsom den framträder i det kategoriska imperativet [...]." (s. 136)
 [För att vara sedlig måste människan böja sig under sedelagen av ren aktning för denna sedelag...]

Drygt tredjedelen av man-satserna i Den goda viljan är anaforiska, dvs. de gäller inte för talaren. I de flesta fall - med syftning på en viss grupp människor - kan pronomenet man exempelvis

ersättas med de eller människorna. Dessa satser har ofta ett korrelerat som avslöjar att det gäller anaforiska satser:

- 123) "Henner kroppsliga plågor är förfärliga men där på sjukhuset kan man ju lindra sådant, åtminstone tillfälligt." (s. 16)
[...där på sjukhuset kan de ju lindra sådant, åtminstone tillfälligt.]
- 124) Trots en molande känsla av annalkande ont beger hon sig i slutet av maj till Schweiz och hämtar sin dotter för en rundresa till Florens, Venedig och Rom. I Amalfi ämnar man återhämta sig några veckor hos vännerna Egermans. (s. 167)
[I Amalfi ämnar de återhämta sig några veckor hos vännerna Egermans.]
- 125) Hos de förmögna hänger lakan för fönstren som om man hade lik i husen och doften av malmedel silar sorgset över de heta trottoarerna. (s. 179)
[Hos de förmögna hänger lakan för fönstren som om de/människorna hade lik i husen...]
- 126) I prästgården äter man frukost klockan halv åtta med gröt, ägg och smörgåsar. (s. 358)
[I prästgården äter de/människorna frukost klockan halv åtta med gröt, ägg och smörgåsar.]

De understrukna korreleraten begränsar syftningsområdena hos pronomenet man och dessa satser kan alltså inte gälla för alla människor utan bara för delmängden av alla människor (människor som jobbar på sjukhuset, två resanärer i Amalfi, förmögna människor och människor som bor eller vistas i prästgården).

Enligt Andersson (se teoridelen kapitel 3.3.1.) behöver anaforiska man-satser som syftar på ett antal människor nödvändigtvis inte ha något korrelerat om det på något annat sätt kommer fram att yttrandet inte inkluderar talaren och man syftar på en delmängd av alla människor. Sådana fall förekommer också i mitt material och i dessa fall skulle man också kunna ersättas med de eller människorna:

- 127) "I Jesu namn till bords vi gå. Välsigna Du den mat vi få."
Man bugar och niger hastigt. (s. 39)
[De/Människorna bugar och niger hastigt.]

- 128) Så vandrar de i sommarnattens milt strilande regn. Anna i mitten, ganska liten och rund med de resliga männen till höger och vänster. Man håller varandra under armen och flanerar långsamt. (s. 83)
[De håller varandra under armen och flanerar långsamt.]

I exempelsats 127) kan man inte syfta på talaren eftersom talaren (i detta fall författaren) inte kan ha varit med vid matbordet där man läste bordsbönen eftersom han inte ens var född på den tiden. Detsamma gäller också för 128) och där avslöjar också pronomenet de att talaren inte är med i situationen och man har troligen använts för att undvika upprepning av de. Ingendera satsen skulle vidare kunna gälla för alla människor.

Jag har också hittat några få exempel på den anaforiska användningen där man syftar på en viss person:

- 129) Trafikchefen Johan Åkerblom lutar. Därmed menas, att man på ett värdigt sätt förkortar eftermiddagens tråkighet med en slummer. (s. 29f.)
[Därmed menas, att han på ett värdigt sätt förkortar eftermiddagens tråkighet med en slummer.]
- 130) Trafikchefen betraktar sin hustru med fundersam min: här föreligger ett moraliskt och strategiskt dilemma. Man håller sig ogärna med hemligheter som inte delas med fru Karin. (s. 155)
[Han håller sig ogärna med hemligheter som inte delas med fru Karin.]

I båda fallen är syftningen lätt märkbar - trafikchefen - och man har alltså använts i betydelsen 'han'. Detta visar att det i vissa fall är möjligt att ersätta pronomenet han med man även om denna betydelse inte förekommer t.ex. i Svensk handordbok (1977:466, se också kapitel 3.2.). Inte heller SAOB (1942:M 201ff.) ger denna syftningsmöjlighet; där skrivs det bara att tidigare kunde man syfta "på en person som meddelat något om sig själv och vars tal refereras" i betydelsen 'han' eller 'hon' (jfr. kapitel 3.3.2.3.).

Det finns 13 exempel på man-satser med predikativ i Den goda viljan. Alla predikativ står i singularis. Ex.

- 131) I det Åkerblomska sommarhuset med den ståtliga utsikten över älv och blånande berg är stämningen tryckt för att inte säga ruvande. [...] Man håller tyst och lyssnar till rösterna från trafikchefens arbetsrum. (s. 99)
- 132) "Man måste vara övertygad om att Gud existerar och att Jesus Kristus är hans son." (s. 111)
- 133) Almas ögon är nu vidöppna och lugna, nästan lysande, man blir aldrig klok på denna hermetiska blandning av långsamt ruttande, lamenterande kvinnoelände [...]. (s. 206)

I alla dessa exempel har författaren alltså använt predikativet med man grammatiskt riktigt i singularis fastän det särskilt i talspråk också är möjligt att använda det plurala predikativet med man (jfr. teoridelen kapitel 3.3.4.).

5.1.2. Den svenska man-konstruktionens tyska motsvarigheter

I det här kapitlet presenterar jag hur man-konstruktionerna i Den goda viljan har översatts i Die besten Absichten. Enligt Ljung & Ohlander (1971:130) kan pronomenet man i svenskan vara svårt att översätta till främmande språk eftersom det har ett mycket vidsträckt användningsområde. Detta gäller speciellt för engelska, där svenskt man har många olika motsvarigheter (one, you, we, they, people m.m.) (ibid.). Översättningen av svenskans man till tyskan förorsakar däremot inte sådana problem därför att tyskan har ett motsvarande obestämt pronomen. Såsom framgått av teoridelen har pronomenet man i svenskan utvecklats under tysk påverkan och därför liknar man-konstruktionerna väldigt mycket varandra i dessa språk. Det är därmed inte överraskande att pronomenet man överlägset oftast (i 220 fall av 266) har översatts med man i tyskan. Följande tabell visar alla de tyska motsvarigheterna till svenskans man i Den goda viljan i frekvensordning:

Tabell 2. De tyska motsvarigheterna till den svenska man-konstruktionen i Die besten Absichten

Svensk man-konstruktion översatt i tyskan med	Antal	%
1. pronomenet man	220	82.7
2. annat predikat	17	6.4
3. personpronomen	9	3.4
4. passiva konstruktioner	8	3.0
5. substantiv	5	1.8
6. andra pronomen	4	1.5
7. infinitiv	2	0.8
8. strykning	1	0.4
SAMMANLAGT	266	100.0

Såsom framgår av tabellen har svenskans man översatts till tyskan på något annat sätt än med pronomenet man i 46 fall. Det finns alltså många alternativ att översätta det svenska man-pronomenet. Nu granskar jag dessa resultat närmare och för att tydliggöra framställningen har jag delat in resultaten i tre grupper: pronomenet man, verbalkonstruktioner och nominala konstruktioner med strykning (de två sista grupperna presenteras närmare nedan). Eftersom strykning framträder bara en gång i materialet bildar den alltså ingen egen grupp och behandlas i samband med nominala konstruktioner.

5.1.2.1. Pronomenet man

Den svenska man-konstruktionen är alltså oftast översatt med det motsvarande tyska pronomenet man; i 220 fall av 266 vilket gör 82.7%. (I ett av dessa 220 fall har översättaren använt dativformen einem i stället för svenskt man eftersom verbet i ifrågavarande tyska sats kräver dativformen av subjektet.) Av detta resultat kan man dra den slutsatsen att det svenska och det tyska man-pronomenet i hög grad motsvarar varandra. Betydelserna

och användningsmöjligheterna för svenskans och tyskans man verkar alltså enligt detta material likna varandra anmärkningsvärt mycket eftersom svenskt man i de flesta fall kan översättas och har blivit översatt med tyskt man. Ex.

134) "Antingen man tror på den allvisa Guden eller inte."
(s. 23)

"Ob man nun an den allmächtigen Gott glaubt oder nicht." (s. 27)

135) "Henrik, var inte dum. Har du lovat så har du lovat, sånt ändrar man inte." (s. 184)

"Versprochen ist versprochen, so was ändert man nicht." (s. 202)

136) "Min man Gustav, den där lilla tjockisen som sitter därborta, ja just det! [...] han är professor i romersk rätt, det skulle man inte tro av hans utseende [...]." (s. 39)

"er ist Professor für Romisches Recht, das sollte man seinem Aussehen nach gar nicht glauben [...]"
(s. 45)

137) Tillsammans med trafikchefen bildade man en stråkkvartett [...]. (s. 30)

Zusammen mit dem Eisenbahndirektor bildete man ein Streichquartett [...]. (s. 34)

Av dessa man-satser är den största delen generella såsom exempelsatserna 134) - 136).

Det är intressant att både i de svenska man-satserna i Den goda viljan och i de motsvarande tyska man-satserna förekommer man mycket ofta med modalt hjälpverb/modalverb (som det vanligen kallas i tyska, se t.ex. Brandt et al. 1980:92ff.). I över hälften (125/220 = 56.8%) av svenskans man-satser översätta med man i tyskan uppträder man i samband med modalt hjälpverb och i den största delen av dessa hjälpverbsatsers tyska motsvarigheter förekommer likaledes ett modalverb med man (97/125 = 77.6%).

Enligt Ljung & Ohlander (1971:102) uttrycker de vanligaste modala hjälpverben vilja, kunna, böra, låta, få, må, måste, lär och skola

"talarens attityd till eller bedömning av det han säger". Dessa attityder tillhör bland annat möjlighet (kunna, lära, få), nödvändighet (skola, böra, måste) och önskan (låta, må) (ibid.). 80% (100 av 125) av de ovannämnda man-satserna med modalt hjälpverb i mitt material är generella och har således allmängiltig innebörd vilket betyder att de uttrycker en allmän möjlighet, nödvändighet eller önskan. (Tyskans modalverb motsvarar svenskans modala hjälpverb i hög grad och jag presenterar dem inte noggrant här eftersom jag tycker att det inte är väsentligt med tanke på denna undersökning. I kapitel 5.2.2.1. ger jag dock översättningar för några av dessa verb.)

Det överlägset mest använda modala hjälp verbet med pronomenet man är kunna. Det har använts 64 gånger (av 125 fall = 51.2%) i olika tidsformer varav i presensformen kan 53 gånger. Med kunna uttrycker författaren alltså oftast en allmän möjlighet. Ex.

- 138) Om man tittar noga i förstöringsglaset kan man konstatera att det lugna, vackra ansiktet är plågat av värk och sömnlöshet. (s. 108)

Sieht man mit dem Vergrößerungsglas genauer hin, kann man erkennen, daß das ruhige, schöne Gesicht von Schmerzen und Schlaflosigkeit gezeichnet ist. (s. 119)

- 139) "Vad sa du? Jaså, praktiskt. Ja det kan man säga." (s. 15)

"Ja, das kann man sagen." (s. 18)

- 140) "Han sover inte, han läser till långt in på nätterna, han har blivit så ämlig så man kan gråta." (s. 142)

"Er schläft nicht, er arbeitet bis tief in die Nacht, er ist so elend, daß man heulen könnte." (s. 156)

- 141) "Samförståendets tid är förbi och nu stundar striden. Man kunde möjligen önska sig en fiende som kämpade med blankare vapen, men det är säkert för mycket begärt av en pöbel med blodvittring." (s. 228)

"Man könnte sich vielleicht einen Feind wünschen, der mit blankeren Waffen kämpft, aber das ist sicher zuviel verlangt vom Pöbel, der Blut

gewittert hat." (s. 251)

Exempelsatsen 123) är ett belägg på man med det modala hjälpverbet kunna i anaforisk användning.

Andra ofta använda modala hjälpverb är skola (20 gånger av 125 = 16.0%), få (17 gånger av 125 = 13.6%) och måste (15 gånger av 125 = 12.0%). Dessa uppträder oftast i presensformerna ska, får och måste och uttrycker alltså i de flesta fall en allmän nödvändighet (skola och måste) eller möjlighet (få):

142) "Folk påstår att influensan kommer sig av vädret, jag vet inte vad man ska tro." (s. 293)

"Die Leute sagen, die Grippe kommt vom Wetter, ich weiß nicht, was man glauben soll." (s. 322)

143) Godnatt min flicka säger hon viskande. "Godnatt, glöm inte att räkna fönsterrutorna, det ska man alltid göra på ett nytt ställe, så blir man sanndrömmad." (s. 210)

"Gute Nacht, vergiß nicht die Fensterscheiben zu zählen, das soll man immer an einem neuen Ort tun, dann träumt man die Wahrheit." (s. 232)

144) "Man får inte glömma kyssarna." (s. 185)

"Man darf das Küssen nicht vergessen." (s. 203)

145) "Jag försöker skaffa fler elever men pianolektioner är det första folk drar in på nu när allt blivit så dyrt. Det måste man förstå." (s. 51)

"Das muß man verstehen." (s. 57)

Exempelsatserna 120) - 122) är också bra exempel på mycket generell (generisk) användning av pronomenet man med får och måste. I några få fall uppträder de modala hjälpverben skola, få och måste med pronomenet man i anaforisk användning:

146) Karin går, liksom av en händelse, genom köket och säger att i slutändan på utflykten skulle man [de] ju stanna hos Berglunds och smaka på tant Gretas färska ostar. (s. 132)

Wie zufällig geht Karin durch die Küche und sagt, daß man am Ende des Ausflugs doch bei Berglunds

einkehren und die frischen Käse von Tante Greta probieren wollte. (s. 145)

- 147) "Och så får man [Ni] passa barnen så de inte går ner sig." (s. 234)

"Und man muß auf die Kinder aufpassen, daß sie nicht zu nahe herangehen." (s. 258)

- 148) "Man ['prästen'] måste vara - vad heter det nu - en själfiskare." (s. 111)

"Man muß - wie heißt das noch gleich - ein Menschenfischer sein." (s. 122)

Böra uppträder fem gånger i materialet, vilja tre gånger och må en gång. Ex.

- 149) "Låt oss för all del tala klarspråk: Pöbel och patrisk! Man bör nämna företeelser vid rätta namn, det förenklar begreppen och gör dem tydliga." (s. 227)

"Man muß die Dinge beim Namen nennen, das vereinfacht die Sache und macht sie anschaulich." (s. 251)

- 150) "Så jag måste höja från första september. Man vill inte slå av på kvaliteten heller." (s. 105)

"Man will ja die Qualität nicht schlechter werden lassen." (s. 116)

- 151) "[...] att hon tolerat oss i drygt tjugo år och nu är hjärtligen trött på både oss och våra familjer. Det må man inte förtänka henne." (s. 191)

"Das kann man ihr nicht verdenken." (s. 209)

För generella man-satser med modala hjälpverb är det typiskt att även om de kan beskriva en allmän möjlighet skulle det ofta vara möjligt att ersätta man med personpronomenet jag (t.ex. exempel 140): "Han sover inte, han läser till långt in på nätterna, han har blivit så ämlig så jag kan gråta."). Det tycks alltså vara en allmän tendens i Den goda viljan och därigenom i dess översättning att författaren respektive översättaren undviker användningen av jag och använder man i stället när yttrandet kan tänkas gälla också för andra människor (jfr. kapitel 5.1.1.). Balk (1990:44) har undersökt pronomenet man i svenskan och dess finska

motsvarigheter och också i hennes material (Barnens ö av P. C. Jersild) används man ofta i sådana fall där det närmast verkar syfta på talaren. De här resultaten skulle tala för att man är mycket allmänt i talspråk i "jag-betydelse".

Schoenthal (1976:141, 144) har grundligt undersökt förekomsten av tyskans passiva konstruktioner och man-konstruktion med modalverb i det tyska talspråket. Enligt hennes resultat förekommer bara 15.0% av werden-passivkonstruktionerna och 1.0% av sein-passivkonstruktionerna med modalverb medan 47,3% av satserna med pronomenet man uppträder i samband med modalverb (ibid.). Tyvärr har jag inte hittat någon motsvarande undersökning gällande svenska men Balk (1990:43) har fått liknande resultat som jag när det gäller de modala hjälpverben med pronomenet man: också i hennes material förekommer man tillsammans med dessa hjälpverb mycket ofta. Det är naturligtvis omöjligt att dra några direkta slutsatser av mina eller Balks resultat eftersom vi inte har undersökt förekomsten av passiva konstruktioner med modala hjälpverb i våra material, men i alla fall tycks det vara så att pronomenet man också i svenskan används mycket gärna med modala hjälpverb när det gäller talspråket. N.B.

5.1.2.2. Verbalkonstruktioner *större*

I detta kapitel behandlar jag sådana konstruktioner som ersätter den svenska man-konstruktionen i den tyska översättningen och som har verbet som den centrala delen. Jag kallar dessa konstruktioner för verbalkonstruktioner vilka omfattar konstruktioner där översättaren har bytt predikatsverb, passiva konstruktioner samt infinitiv. I dessa fall har översättaren alltså inte bara använt något annat subjekt i stället för man men har bestämt sig för att använda en helt annorlunda konstruktion.

Jag har hittat sammanlagt 27 exempel på sådana fall där översättaren har ersatt man-konstruktion med verbalkonstruktioner. I 17 fall av 266 (6.4%) har översättaren valt ett annat predikatsverb än författaren vilket leder till att också subjektet i satsen måste förändras i de flesta fall (de få fall där man har

blivit kvar som subjekt trots förändringen av predikatet är inberäknade i ovannämnda "pronomenet man -fall"). Översättningen kan ju aldrig vara fullkomligt identisk med originaltexten beroende på språkliga skillnader. Översättare av skönlitterära verk har frihet att upparbeta texten, t.ex. byta verb och använda uttryck som är typiska för målspråket, så att översättningen låter så bra som möjligt men innehållet får han eller hon inte röra. Innehållet är det viktigaste vilket översättaren enligt min mening borde försöka så gott som möjligt att utan förändringar översätta till ett annat språk. Ett exempel på byte av predikatsverb:

152) Man mår ju bra i skogen, säger Henrik och tar av sig vantar [...]. (s. 269)

Im Wald lebt es sich eben gut, sagt Henrik und zieht Handschuhe [...]. (s. 296)

I detta fall har översättaren föredragit en reflexivkonstruktion med det obestämda subjektet *es* framför man-konstruktionen även om man-konstruktionen också hade varit möjlig.

I några fall har översättaren översatt man-konstruktion med verbet *sein* ('vara') + adjektiv eller substantiv:

153) "Hon höjde handen och sade med torr, hård röst såsom man ofta hör de döva tala [...]." (s. 115)

"Sie hob die Hand und sagte mit trockener, harter Stimme wie sie tauben Menschen eigen ist [...]." (s. 127)

154) "Dessutom är min skuld minst lika stor som din, om man nu kan tala om skuld när man är förblindad och förvirrad." (s. 157)

"Außerdem ist meine Schuld mindestens ebenso groß wie deine, wenn überhaupt von Schuld die Rede sein kann in einem Zustand von Verwirrung und Blindheit." (s. 173)

I åtta fall (3.0% av alla fall) har översättaren använt passiva konstruktioner i stället för man. Den största delen (sex) av de passiva satserna består av werden-passiv som motsvarar svenskans bli-passiv och det finns alltså bara två belägg på sein-passiv som

liknar svenskans vara-passiv.

Både i svenskan och i tyskan är aktiva satser med man viktiga parallell- och konkurrentformer till passivum (jfr. kapitel 3.3.5. och 4.2.1.). Båda dessa uttrycksformer används när agens är oviktig. Förutsättningen för att kunna nyttja man-konstruktionen är att det bakom den händelse som verbet uttrycker står en människa. Enligt Hoberg & Hoberg (1988:138) betonar werden-passiv händelsen och handlingen. I de fall där översättaren har ersatt man-konstruktionen med werden-passiv har han förmodligen velat betona att det är just händelsen eller handlingen som är viktig:

155) "Pappa säger att jag är lat med saker som man måste göra [...]". (s. 88)

"Papa sagt, daß ich nachlässig in den Dingen bin, die gemacht werden müssen [...]." (s. 98)

156) Adjö tant Karin och tack för idag, muclar Henrik och bugar bakom fru Karins rygg. Hon vänder sig om, hon har just talat med Lisen om att man ska skjuta på middagen en timme. (s. 194)

Sie dreht sich um, sie hat gerade mit Lisen gesprochen, daß das Essen um eine Stunde verschoben werden soll. (s. 213)

Sein-passivum betonar däremot händelsens resultat (Bartsch 1985:107). I de två fall där översättaren har använt sein-passiv i stället för man-konstruktionen har han alltså velat betona resultatet. Ex.

157) På golvets breda tiljor står målarpytsar med penslar, man har redan strukit fönsterväggen, murens brickor och sår är bättrade. (s. 239)

Auf den breiten Dielen des Fußbodens stehen Farbeimer mit Pinseln, die Fensterwand ist schon gestrichen, die Risse und Wunden der Mauer sind ausgebessert. (s. 264)

I två fall har översättaren ersatt den svenska man-konstruktionen med en tysk infinitivsats. Med infinitivsats i tyskan menas enligt Brandt et. al (1980:203) sådana satser som står utan subjekt med en infinitiv i stället för ett finit verb. För att

kunna använda infinitivsats i tyskan måste dess subjekt kunna strykas (Brandt et al. 1973:216). Detta är möjligt om subjektet "är identiskt med den överordnade satsens subjekt eller objekt eller därför att det är fråga om ett indefinit man" (ibid.). Enligt Brandt et al. (1980:215) motsvarar svenskan och tyskan i princip varandra när det gäller användningen av fullständig sats respektive infinitivsats. Här är ett exempel på användningen av infinitivsats i tyskan i stället för man-sats i svenskan:

158) [...] hon höjer huvudet för att leta efter sig själv på en av bilderna. "Där är jag!" säger hon. "Det kan man inte tro, uniformen är väl inte precis klädsam, fast mössan är söt [...]." (s. 80)

"Kaum zu glauben, die Tracht ist nicht besonders vorteilhaft, aber die Haube ist hübsch [...]." (s. 89)

Också i det här fallet skulle översättaren ha kunnat använda man-konstruktion.

5.1.2.3. Nominala konstruktioner och strykning

Den svenska man-konstruktionen har översatts med nominala (substantiviska eller pronominala) konstruktioner sammanlagt 18 gånger och en gång har översättaren strukit ut man-konstruktionen utan att översätta det på något sätt. Den största gruppen (nio fall av totalt 266 = 3.4%) av nominala konstruktioner bildar konstruktionerna med personpronomen som subjekt. Pronomenet man kan ju syfta på en viss person vilket jag har noterat i teoridelen (se kapitel 3.2, 3.3.2., 4.1. och 4.2.). Översättaren har använt personpronomina sie ('de') och er ('han') tre gånger vardera. I båda fallen är det fråga om den anaforiska användningen när talaren inte tar med sig själv i uttrycket. Ex.

159) Slutligen tar fru Johansson tag i Petrus nacke och föser honom mot dörren. Henrik griper efter väskan och man avtågar under tystnad. (s. 364)

Henrik nimmt die Tasche, und sie ziehen schweigend ab. (s. 401)

160) Inga människor någonstans, varken på stationerna

eller ombord på tåget. Så pustar man vidare, först genom granskogen och sedan utmed havet. (s. 48)

So schnauft er weiter, zuerst durch Nadelwälder, dann am Meer entlang. (s. 54)

I exempelsats 129) har man också översatts med er ('han').

↓ *der/dig* → 'den'

Man har ersatts två gånger med ich ('jag') och en gång med wir ('vi'). Dessa fall representerar naturligtvis generell användning, dvs. det som talaren säger gäller även för honom eller henne själv. Ex.

161) "Är det förresten sant att dina kamrater kallade dig Laban, det fick man aldrig reda på." (s. 264)

"Stimmt das eigentlich, daß deine Freunde dich Laban genannt haben, das habe ich nie herausbekommen." (s. 291)

Översättaren har använt pronomenet ich ('jag') också när han har översatt exempel 113). Översättningen av exempelsatsen 116) är det enda belägget på användningen av wir ('vi') i stället för man.

I dessa fall, där man har ersatts av personpronomen, är det egentligen fråga om en smaksak när man tänker på vilket alternativ som skulle vara bättre. Genom att använda personpronomen i stället för man har översättaren kanske velat framhäva den person som utför handlingen. Författaren skulle lika väl ha kunnat välja mera definitiva personpronomina men av något skäl har han velat använda det anonymare man. Vad beträffar den anaforiska användningen (exempel 159) är det även i svenskan mycket allmänt att ersätta pronomenet man med det obestämda de i talspråket (jfr. kapitel 3.3.1. och 3.3.2.3.).

Utom personpronomen har man ersatts två gånger med pronomenet wer ('vem') och två gånger med pronomenet jeder ('var och en'):

162) "Tänk på Christian Krohg och alla de där geniala norrmännen som blev tokiga av absint. [...] Om man ska dricka absint får man nog vara lite särskilt lastbar för att förmå sig att dricka absint."

(s. 33)

"Wer Absinth trinken will, muß schon besonders lasterhaft sein wollen, um sich zu Absinth zu überwinden." (s. 38)

163) "Det är ingen som förebrår pastorn eller pastorskan. Man gör så gott man kan." (s. 349)

"Jeder tut sein Bestes." (s. 385)

I fem fall har översättaren använt substantiv (med eller utan attributivt adjektiv) för att ersätta hela man-satsen:

164) "Du är präst och jag är sjuksköterska. Det är, som kunde man se en plan med våra liv." (s. 123)

"Es ist wie ein Plan mit unserem Leben." (s. 135)

I exempel 162) - 164) skulle översättaren ha kunnat använda man-konstruktion men han har föredragit ovannämnda konstruktioner.

En gång har man-konstruktionen inte alls översatts:

165) "Det betonas särskilt att Hennes Majestät önskar både pastorn och hans unga hustru. -ja, ja, ser man på, han har skrivit på tvären och det har jag inte sett [...]." (s. 306)

"ja, ja, hier steht noch etwas am Rand, das habe ich nicht gesehen [...]." (s. 338f.)

Denna strykning påverkar inte väsentligt textens innehåll - översättaren har troligen ansett ifrågavarande uttryck onödigt - och kan därmed godkännas.

5.1.3. Andra svenska konstruktioner översatta med man i tyskan

Jag har hittat 266 belägg på pronomenet man i Den goda viljan och 385 i dess tyska översättning. I den tyska översättningen har man-konstruktionen alltså använts för att ersätta också andra än svenskans man-konstruktioner. Av dessa svenska konstruktioner har översättaren oftast översatt passiva konstruktioner med man-konstruktion (i 45.5% av exemplen). Detta beror i stort sett på

att tyskan saknar en direkt motsvarighet till svenskans s-passiv (jfr. kapitel 4.2.1.). Följande tabell visar vilka dessa andra svenska konstruktioner är och hur ofta de förekommer i materialet.

Tabell 3. Andra svenska konstruktioner
översatta med man i Die besten Absichten

Svenska konstruktioner översatta med <u>man</u> i tyskan	Antal	%
1. passiva konstruktioner	75	45.5
2. annat predikat	40	24.2
3. infinitivfras	21	12.7
4. personpronomen	12	7.3
5. substantiv/adjektiv	7	4.3
6. andra indefinitpronomen	6	3.6
7. s-verb	3	1.8
8. imperativ	1	0.6
SAMMANLAGT	165	100.0

Jag presenterar nu närmare dessa andra svenska konstruktioner som har översatts med man i tyskan. Jag granskar dem i grupper som har bildats enligt samma princip som ovan. Dessa grupper är verbalkonstruktioner samt nominala och adjektiviska konstruktioner.

5.1.3.1. Verbalkonstruktioner

Översättaren har översatt sammanlagt 140 verbalkonstruktioner med tyskans man. Hit hör passiva konstruktioner, infinitivfraser, konstruktioner med så kallade s-verb och imperativ. Därtill har översättaren också använt ett annat predikatsverb än författaren för att kunna använda pronomenet man.

I 69 fall (41.8% av alla de fall där översättaren har ersatt något annat än svenskans man-konstruktion med tyskans man-konstruktion)

har svenskans s-passiv blivit översatt med man-konstruktion. Detta har en naturlig förklaring: som jag tidigare har konstaterat är s-passiv en passivform som har utvecklats inom de nordiska språken och således saknar tyskan motsvarighet till den. I tyskan har man två passivformer som överensstämmer med bli- och vara-passiver (jfr. kapitel 4.2.1.) men som bekant kan s-passivum inte alltid ersättas med bli- eller vara-passivum och därmed går det inte heller alltid i tyskan att använda motsvarande passiva former när man översätter s-passivum. Eftersom passivum i tyskan liksom i svenskan undviks i talspråket bland annat på grund av dess komplexitet tycks en aktiv man-sats i tyskan vara en lämplig översättning av svenskans s-passiv i många fall. Både s-passiv och man-konstruktion används ju när det är oväsentligt vem som utför en handling. Genom att använda man-konstruktionen i stället för passivum i tyskan har talaren möjlighet att inbegripa sig själv i uttrycket och man hänvisar alltså åtminstone antydande till den människa som står bakom handlingen (jfr. kapitel 4.2.1.).

I de flesta fall skulle man ha kunnat välja passivum i stället för man-konstruktion i tyskan men översättaren har föredragit man förmodligen av de ovannämnda skälen. T.ex.

- 166) "Vad menas med en apostolisk församling?" (s. 23)
 "Was versteht man unter einer apostolischen Gemeinde?" (s. 26)
- 167) Dessutom, och det bör kanske inte glömmas, var min mor utbildad sjuksköterska [...]. (s. 270)
 Außerdem, und das sollte man vielleicht nicht vergessen, war meine Mutter ausgebildete Krankenschwester [...]. (s. 297f.)
- 168) Blenda slår sig ner mittemot Alma och betraktar henne med något som skulle kunna beskrivas som öm ironi. (s. 62)
 Blenda setzt sich Alma gegenüber und betrachtet sie mit etwas, was man vielleicht als liebevolle Ironie bezeichnen könnte. (s. 70)
- 169a) "Jag har skickats hit för att meddela följande och hör nu på, kandidaten [...]." (s. 147)
 "Man hat mich hierhergeschickt, um Ihnen folgendes

mitzuteilen, hören Sie also gut zu, Herr Kandidat [...]." (s. 161f.)

I alla dessa fall skulle man-konstruktionen också vara möjliga i svenskan men s-passivum går också att använda utan större besvär. I tyskan är man-konstruktionen mycket lättare och bekvämare att använda än passiva former som kan vara väldigt komplexa. Exempelvis satsen 169a) skulle lyda i passivum:

169b) "Ich bin hierhergeschickt worden, um Ihnen folgendes mitzuteilen, hören Sie also gut zu, Herr Kandidat [...]." "

I exempelsatserna 167) och 168) förekommer modala hjälpverb som troligen har förorsakat undvikandet av passivum i översättningen, därför att i tyskan används modala hjälpverb hellre med pronomenet man än i samband med passiva konstruktioner (jfr. kapitel 5.1.2.1.).

I följande exempel liksom i exempel 167) har pronomenet det använts som formellt subjekt i de passiva satserna i svenskan. Dessa satser överensstämmer med aktiva man-satser och skulle lika väl kunnat ha skrivits med man-konstruktion:

170) "Du är mycket lik din far, vet du det, Henrik?"
 "Det sägs det, ja." (s. 15) / [Man säger det, ja.]
 "So sagt man, ja." (s. 18)

171) Det bör kanske påpekas att Anna i hela sitt liv var snabb till vrede och snar till försoning. (s. 241)
 [Man bör kanske påpeka...]

Man sollte vielleicht darauf hinweisen, daß Anna Zeit ihres Lebens schnell erzürnt und schnell versöhnt war. (s. 266)

Över tredjedelen (27 av 69 fall = 39.1%) av de s-passiva satser som har översatts med tyskans man är sådana som man inte kan översätta med passivum i tyskan, eftersom det är fråga om sinnesförnimmelsetverb. Med dessa verb bör i tyskan användas en aktiv man-konstruktion eller en aktiv sats med det formella subjektet es. (Se också kapitel 4.2.1.)

I nästan 80 procent av exemplen på sinnesförnimmelsetverb (i 21 fall) har författaren använt verbet höra i passivformen hörs. Verbet synas har använts fem gånger och verbet känns en gång. (Det bör noteras att alla belägg på svenska sinnesförnimmelsetverb i Den goda viljan inte nödvändigtvis är inräknade här eftersom jag har plockat ut bara de tyska man-konstruktionerna ur översättningen och inte har undersökt hur ofta författaren annars har använt sinnesförnimmelsetverb och hur de har översatts till tyska.) Ex.

172) Från köket hörs slammer och kvinnoröster. (s. 11)

Aus der Küche hört man Geklapper und Frauenstimmen.
(s. 13)

173) Henrik ler svagt och försvinner i korridoren, hörs bullra i trappan. (s. 28)

Henrik lächelt dünn und verschwindet auf dem
Korridor, man hört ihn die Treppe hinunterpoltern.

174) Vid tvåtiden samma natt syns kornblixhtar mot jungfrukammarens ljusa rullgardin. (s. 83)

In derselben Nacht sieht man gegen zwei Uhr ein
Wetterleuchten durch die hellen Rollgardinen der
Mädchenkammer. (s. 93)

175) "Det drar så att det känns, jag tror till och med att gardinerna vajar [...]." (s. 312)

"Es zieht so, daß man es spürt, ich glaube fast,
die Gardinen bewegen sich [...]." (s. 345)

I kapitel 3.3.5. och 4.2.1. har jag nämnt sådana svenska verbformer som slutar på -s men inte uttrycker passivum. Dessa verb kan inte översättas med passivum till tyskan utan man bör använda aktiva former - enkelt verb eller reflexiv konstruktion - i stället. I mitt material har jag hittat tre exempel på dessa verb. I exempel 176) är det fråga om verb i reciprok betydelse och i exempel 177) och 178) gäller det verb som ur en viss synvinkel skulle kunna kallas deponens men av vilka samlas har reflexiv och finnas existential betydelse:

176) Hon säger med lätt brytning, att det var roligt att vi kunde träffas [...]. (s. 314)

Sie sagt mit leichtem Akzent, es sei schön, daß man sich treffe [...]. (s. 348)

- 177) Krönikan nämmer inte heller hur bomben briserade kvällen efter begravningen då alla samlats i Mammchens salong för att diskutera näraliggande praktiska problem. (s. 188)

Die Chronik beschreibt auch nicht, wie die Bombe am Abend nach der Beerdigung platzte, als man sich in Mamachens Salon versammelte, um anstehende praktische Fragen zu diskutieren. (s. 206)

- 178) "[...], Anna behöver inte oroa sig, listan finns att tillgå." (s. 235)

"Anna brauche sich keine Sorgen zu machen, man könne die Liste auch einsehen." (s. 259)

Enligt Sundman (1987:323) är det inte så lätt att definiera vilka verb som egentligen tillhör deponentier i svenskan (oberoende av om man med deponens avser sådana verb som bara förekommer i s-form eller "passiva" verbformer med aktiv betydelse). Hon konstaterar vidare att skillnaden mellan reflexiv och reciprok betydelse ibland är oklar. Enligt henne torde dock verbet samlas (= samla sig, exempel 177) vara reflexivt. (ibid:324.)

Översättaren har ersatt bli-passiv med man-konstruktion fem gånger - exempel 179) och 180) - och vara-passiv en gång - exempel 181). Som jag har konstaterat ovan kan tyskans passiva former ofta vara tämligen komplexa att använda och därför är det ofta särskilt i talspråk bekvämare att ersätta passivum med man-konstruktion. I tyskan undviker man också vanligen passivering i satser med dativobjekt och använder i stället en aktiv man-konstruktion: exempel 180) (jfr. teoridelen kapitel 4.2.1.). Ex.

- 179) Han hade äntligen blivit sedd. (s. 139)

Man hatte ihn endlich gesehen. (s. 152)

- 180) "Förlåt en gammal, raggig varg som just blivit biten i svansen en gång för mycket." (s. 229)

"Verzeihen Sie einem alten, zottigen Isegrin, dem man einmal zuviel in den Schwanz gebissen hat." (s. 252f.)

181) "Hon förklarade att hon nästan inte kunde leva då hon tänkte på sitt barnbarn som var taget ifrån henne." (s. 209)

"Sie sagte, sie könne kaum weiterleben, wenn sie an ihren Enkel denke, den man ihr genommen habe." (s. 231)

Översättaren har tämligen ofta bytt ut det ursprungliga predikats verbet och använt pronomenet man med något annat verb (i 40 fall av 165 = 24.2 %). Här gäller igen översättarens frihet; det är tillåtet att använda sådana konstruktioner som är typiska för målspråket och man behöver inte översätta texten ordagrant (se också kapitel 5.1.2.2.). Beträffande dessa fall där predikatet har ändrats tycks svenskans konstruktioner det är, det blir, det finns och det gäller (ofta med substantiv/adjektiv) - alltså konstruktioner med den så kallade platshållaren eller det formella subjektet det (se t.ex. Jörgensen & Svensson 1991:94f.) - oftast ha blivit översatta med tyskans man i olika tidsformer. Tyskan har också det motsvarande pronomenet es som kan användas likartat som det men i många fall har översättaren alltså föredragit man-konstruktionen framför det:

182) "Tänk att det är så mycket studerande för att bli präst." (s. 111)

"Daß man soviel studieren muß, um Pastor zu werden." (s. 122)

183) "Det har blivit så mycket att tänka på." (s. 311)

"Man muß über soviel nachdenken." (s. 344)

184) "Ibland finns det anledning att fira sina motgångar." (s. 199)

"Manchmal muß man selbst seine Niederlagen feiern." (s. 220)

185) "Han är lögnare och bedragare, det gäller att skydda Anna." (s. 131)

"Er ist ein Lügner und Betrüger, man muß Anna schützen." (s. 144)

I nästan alla tyska motsvarigheter till ovannämnda konstruktioner har översättaren använt man med tyskans modalverb. I de flesta

fall förekommer man med müssen ('måste') och uttrycker därmed möjlighet (jfr. kapitel 5.1.2.1.).

I 21 fall (12.7% av alla fall) har svenskans infinitivfras översatts med tyskans man även om (som framgår av kapitel 5.1.2.2.) det också i tyskan är möjligt att använda infinitivfras. Här har åter översättaren använt sin frihet att bearbeta originaltexten:

186) "Så här måste det vara att vakna i paradiset."
(s. 33)

"So muß es sein, wenn man im Paradies erwacht."
(s. 37)

187) "Vi skulle tvätta när de gjorde på sig, och vi lärde oss att sätta in kateter både här och där."
(s. 122)

"Wir mußten sie waschen, wenn sie sich vollgemacht hatten, und wir lernten, wie man vorn und hinten Katheder anlegt." (s. 135)

188) Det är som i barndomen: att öppna leksaksskåpets skavda vitmålade dörrar och ge fritt lopp åt tingens inneboende hemligheter. (s. 187)

Es ist wie in der Kindheit. Man öffnet die weißlackierten Türen des Spielzeugschranks und läßt den Geheimnissen, die den Dingen innewohnen, freien Lauf. (s. 205)

En gång har svenskans imperativ ersatts med man i den tyska översättningen:

189) "Tillåt mig att först vända mig till värdinnan och på egna och de övriga gästernas vägnar tacka för en som vanligt utsökt måltid." (s. 228)

"Man gestatte mir zuvor, daß ich mich in meinen und im Namen der übrigen Gäste an die Frau des Hauses wende und ihr für dieses wie immer erlesene Mahl danke." (s. 252)

5.1.3.2. Nominala och adjektiviska konstruktioner

I sammanlagt 25 fall har svenskans nominala och adjektiviska

konstruktioner översatts med man-konstruktionen i tyskan. 12 gånger (7.3% av alla fall) har översättaren ersatt svenskans personpronomen med man av vilka vi fem gånger och du tre gånger - i dessa fall gäller det alltså generell användning. I tre fall har de och i ett fall han översatts med tyskans man och då är syftningen anaforisk. Ex.

- 190) "Min antipati, om vi ska kalla min sammansatta inställning så, har helt och hållet med Anna att göra." (s. 127)

"Meine Antipathie, wenn man meine sehr komplizierte Einstellung so nennen will, hat einzig und allein mit Anna zu tun." (s. 140)

- 191) "Om du förlåter dig själv har Gud förlåtit dig." (s. 317)

"Wenn man sich selbst vergibt, hat Gott einem vergeben." (s. 351)

- 192) "Professor Söderblom har sagt till mig att söka en ordinarie tjänst i Forsboda församling [...]. De har talat om för mig att det är svårarbetat, svårt." (s. 184)

"Man hat mir gesagt, daß das geradezu Schwerarbeit ist." (s. 201)

- 193) [...] ingen mänska kan förstå hur fullvuxna personer med förnuftet i behåll varje sommar, varje år, så långt han kan minnas tillbaka, kan vara så självdestruktiva att de packar sig samman i trafikchefens Sommarhus [...]. (s. 119)

Keiner versteht, wie vernünftige, erwachsene Menschen so masochistisch sein können und sich jeden Sommer, jedes Jahr, soweit man überhaupt zurückdenken kann, im Sommerhaus des Eisenbahndirektors zusammenpferchen [...]. (s. 131f.)

Som vi har sett i kapitel 5.1.2.3. har översättaren å andra sidan nio gånger använt personpronomen i stället för svenskans man-konstruktionen och som jag nämner i det ifrågavarande kapitlet är det alltså ofta en smaksak vilken konstruktionen som skulle passa bättre. Agenten blir anonymare när pronomenet man används för att ersätta personpronomen, eftersom man inte direkt avslöjar vem som står bakom handlingen. Om de fall där översättaren har ersatt

personpronomenet du med tyskans man vill jag påpeka att i tyskan är duandet mycket sällsyntare än i svenskan och därmed kan översättarens val att använda man i stället för du väl förstås. Genom att använda man blir uttrycket mindre direkt och talaren har möjlighet att inkludera sig själv i det. I tyskan kan personpronomenet du ('du') användas som tilltalsord när det syftar på en närstående människa eller ett barn (jfr. kapitel 4.2.) och därmed skulle man knappast kunna tänka sig att tilltala exempelvis drottningen med du i tyskan vilket är fallet i den svenska exempelsatsen 191).

I sex fall har svenskans indefinitpronomen - alla, någon, ingen och de flesta - översatts med man i tyskan vilket visar att betydelsen av man och dessa indefinitpronomen ofta liknar varandra. Alla, ingen och de flesta har åtminstone i någon mån precisare betydelse än det indefinita pronomenet man och något som ofta har mycket vag betydelse, men översättaren har velat använda man i dessa fall:

- 194) Man buger och niger hastigt. Därefter sätter sig alla under muntert språkande. (s. 39)
- Dann munteres Geplauder, während man sich setzt.
(s. 44)
- 195) "Kom nu, så går vi tillbaka till de andra. Någon kan börja undra och det vore inte bra." (s. 231)
- "Man könnte uns vermissen, und das wäre nicht gut."
(s. 255)
- 196) "Det är särskilt fina så kallade hörselhår och dem får ingen röra!" (s. 34)
- "Das sind ganz besondere Haare, sogenannte Hörhaare, die darf man nicht anrühren!" (s. 39)
- 197) Carl är ingenjör och uppfinnare, oftast misslyckad. De flesta anser att han är familjens svarta får.
(s. 35)
- Man hält ihn allgemein für das schwarze Schaf der Familie. (s. 40)

Tre gånger har svenskans substantiv i subjektställning

substituerats med man. Dessa substantiv är familjen, människor och ingen mänska (det sista fallet innefattar också det indefinita pronomenet ingen). Beträffande substantivet familjen har översättaren använt det motsvarande tyska substantivet Familie men samtidigt tillagt pronomenet man i uttrycket:

198) "Tror familjen möjligen att författaren har hittat på det där, för att föra sina mörka sagor en aning mer tilltalande?" (s. 128)

"Glaubt man in dieser Familie [Tror man i den här familjen] etwa, daß die Verfasserin das erfunden hat, um ihre dunklen Geschichten etwas ansprechender zu machen?" (s. 141)

Pronomenet man har ju oftast betydelsen 'människor', 'varje människa' e.d. (se också kapitel 3.3.1.). Då används det i generell betydelse och sålunda kan svenskans människor och ingen mänska av god anledning översättas med det generella man i tyskan. Ex.

199) "Så ledsen kan väl ingen mänska vara!" (s. 27)

"So traurig kann man doch gar nicht sein!" (s. 31)

Jag har också hittat fyra fall där ett enskilt substantiv eller adjektiv har översatts med en fullständig man-konstruktion till tyskan:

200) Nu har fröken Märta bjudit ytterligare konjak, flickorna har slagit sig ner på framflyttande stolar, teologerna röker bjudcigarrer. (s. 106)

Jetzt hat Fräulein Märta eine weitere Runde Kognak eingeschickt, die Mädchen haben sich auf den herbeigezogenen Stühlen niedergelassen, und die Theologen rauchen Zigarren, zu denen man sie ebenfalls eingeladen hat [cigarrer som man likaledes har bjudit dem på]. (s. 117)

201) Du ska se att det finns cigarrer i pappas skrin, säger hon. Och det finns det, ganska torra förstås men brukbara. (s. 79)

Ja, es gibt welche, ziemlich trocken allerdings, aber man kann sie rauchen [man kan röka dem]. (s. 89)

5.2. Billard um halb zehn och dess svenska översättning

Jag har hittat sammanlagt 135 exempel på man-konstruktionen i Billard um halb zehn och 171 i dess översättning Biljard klockan halv tio. (Tyskans einem förekommer två gånger (se exempel 222) och einer en gång samt svenskans en en gång (exempel 249)). Detta gör $135/305 = 0.4$ belägg per sida i originalverket och $171/229 = 0.7$ belägg per sida i översättningen. Billard um halb zehn innehåller alltså inte så många exempel på man som Den goda viljan (jfr. kapitel 5.1.). En orsak till denna skillnad är att Billard um halb zehn för det mesta är skriven i första person och berättaren - som varierar - använder mycket oftare pronomenet jag än berättaren i Den goda viljan som till största delen är skriven i tredje person och således går man ofta bra att använda. Kanske har författaren också velat använda betydelserikare subjekt såsom personpronomen eller substantiv i stället för man. Det kan jag dock inte uttala mig noggrannare om, eftersom jag inte har undersökt saken närmare. Också i den svenska översättningen har man nyttjats flitigare än i originalverket liksom i den tyska översättningen av Den goda viljan. Biljard klockan halv tio är dock en mycket friare översättning än Die besten Absichten överhuvudtaget. Den svenska översättaren har till exempel bytt ut satsordningen i många fall och förenat satserna lite annorlunda än författaren av boken. Strykningar förekommer också oftare än i den tyska översättningen.

Först diskuterar jag syftningen hos pronomenet man i Billard um halb zehn och enligt min mening lönar det sig nu att också ta de svenska översättningarna och lite kontext med så att betydelsen och syftningen blir klar. Därefter granskar jag med hurtig predikativ man förekommer i den svenska översättningen och redovisar hur den tyska man-konstruktionen har översatts till svenska och vilka andra tyska konstruktioner som har ersatts med man i svenskan.

5.2.1. Granskning av generell och anaforisk användning samt predikativets numerus

I Billard um halb zehn har pronomenet man överlägset oftast använts generellt: i 114 av 135 fall vilket gör 84.4%. I anaforisk användning framträder man således bara 21 gånger (15.6%). I detta verk utgör den generella användningen alltså en mycket större del än i Den goda viljan där pronomenet man används generellt i 63.5% av alla fall. Detta beror också säkert på att Billard um halb zehn i hög grad är skriven i jag-form och bara när berättaren själv inte är med i händelserna används tredje person. I Den goda viljan använder Bergman pronomenet man ofta i anaforisk användning när han inte är med i bokens händelser och därmed inte inkluderar sig själv i yttrandet. I Billard um halb zehn är berättaren själv däremot mycket mera med i händelserna och behöver därigenom inte använda man så ofta anaforiskt. Av i kapitel 5.1.1. givna skäl redogör jag för syftningen hos pronomenet man genom exempelsatser utan att presentera några exaktare antal.

Liksom i Den goda viljan syftar man också i Billard um halb zehn vid generell användning oftast på ett antal människor som talaren tillhör eller för tillfället kan tänka sig tillhöra:

202) "Ich erkenne es sogar wieder", sagte Schrella, "ungefähr, wie man eine Frau wiederkennt, die man als Mädchen geliebt hat und zwanzig Jahre später wieder sieht;" (s. 190)

"Det är väl ungefär som då man återser en kvinna som man älskade då hon var tjugu år;" (s. 141)

203) Gefährlich der Augenblick, wenn man aus dunklen Grüften wieder nach oben stieg, ans Licht, in die Luft, den sommerlichen Abend; (s. 281)

Det är ett farligt ögonblick då man från mörka gravvalv stiger ut i ljuset, i luften, i sommarkvällen; (s. 211)

204) "[...] das Gegenteil von Statik ist die Dynamik, das klingt nach Dynamit, wie man es beim Sprengen braucht, und hängt auch mit Dynamit zusammen." (s. 73)

"Motsatsen till statik heter dynamik, det låter som

dynamit som man använder vid sprängningar och det hör också ihop med dynamit." (s. 53)

- 205) "Du glaubst gar nicht, wieviel man im Gefängnis über ein Land erfahren kann;" (s. 191)

"Du anar inte hur mycket man kan lära sig i ett fängelse;" (s. 142)

I det första exemplet (202) syftar pronomenet man på män och i det andra (203) på turister. I exempelsatsen 204) refererar man till de människor som spränger byggnader och i 205) till fångar.

Jag har hittat några fall där pronomenet man syftar på ich/jag eller wir/vi. I dessa fall skulle man alltså kunna använda personpronomena i första person i stället:

- 206) "[...] wenn Sie wüßten, was man so alles erlebt;" (s. 244)

"[...] jag kanske får be om betalning i förskott. [...] Ja, min herre skulle bara veta vad man får vara med om!" (s. 182)
[Ja, min herre skulle bara veta vad jag/vi får vara med om!"]

- 207) "[...] mein Gott, man nimmt doch Anteil am Leben seiner Kunden, glauben Sie nicht, daß wir Geschäftsleute so gefühllos sind [...]." (s. 285)

"[...] herregud, man intresserar sej ju personligen för gästerna, vi är inga känslolösa affärsmänniskor som ni kanske tror [...]." (s. 214)
[herregud, vi intresserar oss ju personligen för gästerna]

- 208) "[...] vielleicht konnte man eine Frage riskieren, falls der Kellner über sechzig war?" (s. 242)

"[...] om kyparen var över sextio år gammal kunde man kanske riskera en fråga om han hade känt en kollega som hette Schrella. (s. 180)
[om kyparen var över sextio år gammal kunde jag kanske riskera en fråga om han hade känt en kollega som hetter Schrella.]

- 209) "[...] für einen Kunden, der fünfzig, einundfünfzig Jahre Stammgast ist, hat man natürlich eine Überraschung bereitet [...]." (s. 284)

"[...] för en stamkund sedan femtio, ja femtioett år tillbaka har man naturligtvis gjort lite besvär;"

(s. 214)
[för en stamkund sedan femtio, ja femtioett år
tillbaka har vi naturligtvis gjort lite besvär;]

I exempelsatserna 206) och 207) syftar talaren med man närmast på sig själv eller på en liten grupp människor som talaren tillhör, men yttrandet kan gälla också för andra människor. I de två senare satserna hänvisar man däremot enbart på talaren själv -exempel 208 - eller på en liten grupp människor inkluderande talaren som i exempel 209). Använder man pronomenet man i stället för jag eller vi framhäver talaren inte sig själv och gör alltså på detta sätt uttrycket neutralare.

Bara i ett fall refererar man enligt min mening klart till personpronomenet du/du. Det indefinita pronomenet man kan ju användas som tilltalsord i stället för personpronomenet du när talaren inte klart vill syfta direkt på lyssnaren:

210) Ich werde deine weißhaarige, liebe alte Frau sein, eine gute Mutter und eine lebenswürdige Großmutter, die man seinen Freunden und Freundinnen als besonders nett schildern kann; (s. 265)

Jag ska bli din vithåriga kärleksfulla gamla hustru, en god mor och en välvillig gammal farmor som man kan skryta med för sina vänner och väninnor;
(s. 199)

[Jag ska bli din vithåriga kärleksfulla gamla hustru, en god mor och en välvillig gammal farmor som du kan skryta med för dina vänner och väninnor;]

Beträffande generell användning finns det därtill ett par fall i Billard um halb zehn där man har generisk syftning, dvs. syftning som kan tänkas gälla för alla människor oberoende av plats eller tid. Ex.

211) [...] es gab Dinge, die man nicht tat. (s. 118)

[...] det finns saker som man helt enkelt inte gör.
(s. 87)

[...] det finns saker som människorna helt enkelt inte gör.]

Pronomenet man har alltså använts mycket mera sällan anaforiskt (i

15.6% av alla fall) än generellt i Billard um halb zehn. Vid anaforisk användning syftar man oftast (liksom i Den goda viljan) på en viss grupp människor som talaren inte tillhör. Också i dessa fall skulle man kunna ersätta man med sie/de eller die Leute/människorna o.d. Det är iögonfallande att översättaren bara i några få fall har översatt tyskans man med man i svenskan när det är fråga om denna syftning. Oftast ersätter han pronomenet man med personpronomenet de:

212) "[...] hast du denen im Café Kroner gesagt, daß man Leonore hierherschickt?" (s. 275)

"[...] har du sagt till på Café Kroner att de ska skicka hit Leonore?" (s. 206)

213) "Man erwartet Sie im Hotel Prinz Heinrich." (s. 287)

"De väntar fröken på Hotel Prinz Heinrich." (s. 216)

I dessa två exempel finns klara korrelat - Café och Hotel - som begränsar syftningsmöjligheterna och i de tyska satserna är det därmed lätt att inse att man inte syftar på alla människor utan på en mindre grupp. Enligt min mening skulle översättaren alltså lika väl ha kunnat använda pronomenet man utan att syftningen skulle ha blivit oklar.

Det är inte nödvändigt att ha korrelat i den anaforiska man-satsen (se också kapitel 3.3.1. och 5.1.1.). I följande tyska exempelsats finns det inget korrelat men det framgår av kontexten att man används anaforiskt eftersom talaren inte kan inkludera sig i yttrandet, för hon skjöt ju inte på sig själv. Översättaren har valt personpronomenet de i stället igen:

214) "[...] und man schoß mit Kanonen auf uns und mit Maschinenwehren und traf uns nicht;" (s. 225)

"[...] de sköt på oss med kanoner och kulsprutor och träffade inte;" (s. 168)

Det finns också sådana satser där syftningen hos man kanske inte är så klar och därför kan det vara bra att använda ett annat subjekt i stället, för att mottagaren (i detta fall läsaren)

säkert ska få rätt uppfattning. Ibland kan det exempelvis vara lite svårt att veta om talaren också talar om sig själv eller enbart om några andra människor som han inte tillhör, när han eller hon använder pronomenet man. Använder talaren till exempel personpronomenet de blir det klart att han eller hon inte inkluderar sig själv i yttrandet. Ex.

215) "[...] vielleicht wird man eines Tages entdecken, daß sie ein Einschiesel ist [...]." (s. 295)

"[...] en vacker dag kanske de upptäcker att han är en främmande fågel som har nästlat sej in [...]." (s. 222)

I några fall syftar pronomenet man anaforiskt på en viss person:

216) [...] da war man gezwungen, vestalisch zu werden, keinen Flirt anzulegen und jegliche Einladung strikt abzulehnen; (s. 281)

[...] men då gäller det att vara vestalisk, inte tillåta sig någon flirt utan bestämt avböja varje inbjudan; (s. 211)

217) [...] "ich werde es ihm sagen", dachte sie, "dem netten Alten, daß man seiner Anweisung, jedem Boten zwei Mark Trinkgeld zu geben, offenbar nicht folgt;" (s. 288f.)

[...] "jag ska berätta för den gamle", tänkte hon, att portvakten inte gör som han har sagt och ger två mark i dricks;" (s. 217)

I exempelsatsen 216) syftar man i den tyska satsen på guiden och i 217), vilket kan ses från översättningen, på portvakten.

Jag har hittat 11 exempel på användningen av predikativ med man i Biljard klockan halv tio. Alla dessa predikativ förekommer i singularis liksom i Den goda viljan. I dessa två skönlitterära verk använder författaren respektive översättaren alltså inte pluralt predikativ med man även om stilen huvudsakligen är talspråklig. Mitt material är emellertid så begränsat att det inte kan dras några direkta slutsatser av dessa resultat. Ex.

218) [...] man skulle ju inte vara sjåpig; (s. 121)

- 219) Kunde man för sextio pfennig bli delaktig av en sinnesrörelse som endast mycket goda eller mycket dåliga filmer kunde framkalla? (s. 212)

5.2.2. Den tyska man-konstruktionens svenska motsvarigheter

I det följande redovisar jag översättningar av tyskans man i Biljard klockan halv tio. Oftast har tyskans man-pronomen översatts med det motsvarande svenska pronomenet (i 79 av 135 fall = 58.5%). Den svenska översättaren har ändå översatt tyskans man betydligt mera sällan med man till svenskan än den tyska översättaren har översatt svenskans man med pronomenet man till tyskan i Die besten Absichten (i 82.7% av alla fall). Detta visar igen att pronomenet man är ett mycket mångsidigt ord och det finns många möjligheter att översätta det.

Tabell 4. De svenska motsvarigheterna till den tyska man-konstruktionen i Biljard klockan halv tio

Tysk man-konstruktion översatt i svenskan med	Antal	%
1. pronomenet man	79	58.5
2. annat predikat	16	11.9
3. personpronomen	11	8.1
4. s-passiv	10	7.4
5. strykning	7	5.2
5. substantiv	7	5.2
7. andra indefinitpronomen	3	2.2
8. infinitivfras	2	1.5
SAMMANLAGT	135	100.0

På andra platsen är alltså satser där översättaren har bytt predikatsverb, på tredje platsen de fall där personpronomen har ersatt pronomenet man och på fjärde platsen passiva konstruktioner. Denna ordning är precis detsamma som i Tabell 2 varav framgår de tyska motsvarigheterna till den svenska man-

konstruktionen i Die besten Absichten. Vi kan alltså säga att de svenska eller tyska man-konstruktioner som inte har blivit översatta med pronomenet man i översättningarna oftast är ersatta av konstruktioner med utbytt predikat, av personpronomen eller av passiva konstruktioner.

Nu presenterar jag resultaten så att jag först behandlar pronomenet man, sedan verbalkonstruktioner och till sist nominala konstruktioner tillsammans med strykning.

5.2.2.1. Pronomenet man

Såsom jag redan konstaterade har tyskt man oftast översatts med man i svenskan - 79 gånger vilket gör 58.5% av alla fall. Detta tillsammans med det resultat som jag redogjorde för i kapitel 5.1.2.1. (svenskt man oftast översatt med man i Die besten Absichten) förstärker det faktum att de indefinita pronomina man oftast är utbytbara mot varandra i svenska och tyska och således mycket likartade. Några exempel på sådana satser där tyskt man har översatts med det motsvarande svenska pronomenet:

- 220) [...] Ediths Bruder; sie nannten ihn Schrella: das war so einer, den man nie beim Vornamen nennt; (s. 134)

[...] han var Ediths bror och hette Schrella, han tillhörde de människor som man aldrig kallar vid förnamn; (s. 99)

- 221) [...] du siehst aus, wie ein Chef, den man gern mal husten hören würde, der aber zu fein ist, sich so etwas wie einen Husten zu leisten; (s. 134)

[...] du ser ut som en chef som man gärna skulle vilja höra hosta, men som är för fin för att nedlåta dig till att hosta; (s. 100)

- 222) Da riß der Kassierer die Eintrittskarten von der Rolle, als führte die schmale Eingangspforte ins Kino, da blieb einem kaum Zeit, im Personalzimmer rasch ein paar Züge zu tun, einen Bissen ins belegte Brot [...]. (s. 281)

Och nu rev kassörskan nya biljetter av rullen, det var precis som i kassaluckan utanför en biograf, och man fick knappt tid att i personalrummet bättra på

läppfärgen, ta en munbit av en smörgås [...].
(s. 211)

Exempelsatserna 220) och 221) är belägg på den generella användningen som alltså är mycket vanligare i Billard um halb zehn och i dess översättning än den anaforiska användningen (exempel 222 där man syftar på guiden).

I Billard um halb zehn och i dess översättning förekommer pronomenet man också ofta med modalverb respektive modala hjälpverb. I hälften av de tyskans man-konstruktioner som har översatts med man i svenskan framträder modalverb (i 40 av 79 fall = 50.6%) och fyra femtedelar (32 av 40 = 80.0%) av dessa modalverbsatser motsvarande man-konstruktionerna i den svenska översättningen förekommer med modala hjälpverb. Enligt Brandt et al. (ibid:94ff.) kan modala hjälpverb också i tyskan uttrycka exempelvis vilja, tvång, möjlighet eller tillåtelse (jfr. kapitel 5.1.2.1.). Jag har hittat bara två belägg på den anaforiska användningen av pronomenet man i samband med modalverb respektive modala hjälpverb och sålunda används pronomenet man oftast generellt med dessa verb i Billard um halb zehn och i översättningen.

I över hälften (21/40 = 52.5%) av de tyska man-konstruktioner som har översatts med man i svenskan och som framträder med modalverb uppträder man med modalverbet können i olika tidsformer. Tyskans können motsvarar det modala hjälpverbet kunna i svenskan och uttrycker alltså i samband med pronomenet man en allmän möjlighet i materialet. Kunna är det vanligaste modala hjälpverbet med man också i Den goda viljan (se kapitel 5.1.2.1.). Författaren till Billard um halb zehn har likaledes använt modalverbet müssen ('måste', 'skola') ganska ofta med pronomenet man (för att oftast uttrycka allmän nödvändighet): 16 gånger vilket gör 40.0% av de fall där man förekommer med modalverb. Ex.

223) [...] du weißt ja nichts, glaubst nur zu wissen,
daß man mit Geld alles erreichen kann; (s. 32)

[...] du inbillar dig bara att man kan få vad som
helst för pengar. (s. 25)

- 224) [...] sie wußten nicht, daß es Formeln gab, die man anwenden, Waagen, auf denen man Bälle wiegen konnte. (s. 42)

[...] de visste inte att det fanns formler som man kunde använda, vågar som man kunde väga bollen på. (s. 32)

- 225) Im Traum beschäftigte mich lange die Frage, ob man in einem Henkelmann eine Stacheldrahtpeitsche verbergen könne; (s. 65)

Jag brottades i drömmen länge med problemet hur man kunde gömma en taggtrådspiska i en matsäcksbox; (s. 48)

- 226) Man muß so korrupt sein wie ich, so alt wie ich, um zu wissen, daß es Dinge gibt, die nicht käuflich sind; (s. 38)

Man måste vara så gammal och fördärvad som jag för att veta att det finns saker som inte är till salu. (s. 29)

- 227) Degen muß man ablegen und mit den Füßen treten, wie alle Privilegien, Junge; (s. 139)

Sablar måste man lägga av och trampa under fötterna liksom alla privilegier, gosse; (s. 103)

Också i exempelsatserna 205), 208), 210) och 219) förekommer können/kunna med man.

Modalverben dürfen ('få', 'ha tillåtelse att'), wollen ('skola', 'vilja') och mögen ('vilja') förekommer en gång varenda med pronomenet man. (Översättningarna av modalverb från Brandt et al. 1980:94ff.) Ex.

- 228) "Darf man Genaueres wissen?" fragte Nettlinger. (s. 191)

"Kan man få veta något närmare?" (s. 142)

- 229) Man muß, wenn man sprengen will, nur wissen, wo man die Ladung anbringt und wie stark sie sein muß. (s. 73)

När man ska spränga måste man veta hur laddningen ska placeras och hur kraftig den bör vara. (s. 53)

- 230) Da gibt es die Schüchternen, denen man es so deutlich ansieht, daß man ihnen sagen möchte:

(s. 35)

En del är så förlägna att man genast ser det på dem och man skulle vilja säga: (s. 27)

De två anaforiska satser jag har hittat är ungefär likadana och därför presenterar jag här bara en av dem:

231) Ich bedrohte einen holländischen Politiker, weil er gesagt hatte, man müßte alle Deutschen umbringen, einen sehr beliebten Politiker; (s. 191)

Jag hotade en holländsk politiker, en mycket populär politiker, därför att han hade sagt att man borde [de borde] ta livet av alla tyskar; (s. 142)

5.2.2.2. Verbalkonstruktioner

De verbalkonstruktioner som tyskt man har ersatts av i Biljard klockan halv tio tillhör konstruktioner med utbytt predikatsverb, s-passiva konstruktioner och infinitivfraser. Jag har hittat sammanlagt 28 belägg på dessa konstruktioner.

Översättaren har bytt predikatsverb 16 gånger. Det är intressant att se att översättaren några gånger har ersatt tyskans man-konstruktion med konstruktioner som innehåller formellt subjekt, t.ex. det gäller, det går och det är. Konstruktioner av samma typ har ju ofta översatts med man-konstruktioner i Die besten Absichten (se kapitel 5.1.3.1.) och det verkar vara så att den svenska författaren respektive översättaren åtminstone i någon mån hellre använder dessa konstruktioner än den tyska översättaren respektive författaren som tycks föredra man-konstruktion i stället för motsvarande tyska konstruktioner med formellt subjekt.
Ex.

232) "Bitte, dreh dich nicht um, so kann man besser miteinander reden." (s. 210)

"Sitt så här och vänd dej inte om, det går lättare att tala på det sättet." (s. 156)

233) [...] siehst du wohl, das gefällt dir, man muß nur die richtigen Worte wählen [...]. (s. 258)

[...] det tycker jag låter bra, det gäller bara att välja de rätta orden. (s. 193)

- 234) [...] eins, eins, zwei - bekam man auch die Taxis immer noch unter der gleichen Nummer? (s. 263)

[...] är det fortfarande samma nummer till taxi? (s. 197)

Också i dessa tyska satser framträder pronomenet man ofta med modalverb - exempel 232) och 233) - liksom i de man-satser som översatts från svenskan (jfr. föregående kapitel och kapitel 5.1.3.1.).

Den tyska man-konstruktionen har ersatts 10 gånger av s-passiv. I svenskan är passiva satser (speciellt satser med s-passiv) ofta utbytbara mot aktiva man-satser (jfr. kapitel 3.3.5.). I talspråk föredras dock ofta aktiva man-satser framför passivum. Ex.

- 235) [...] ein Denkmal aus Staub und Trümmern wollte er denen setzen, die keine kulturgeschichtlichen Denkmäler gewesen waren und die man nicht hatte schonen müssen: (s. 172)

[...] skapa ett minnesmärke av grus och spillror över dem som inte hade något kulturhistoriskt värde och inte hade behövt skonas: (s. 127)

- 236) Man brauchte im Fotoalbum nur die Köpfe und die Moden auszuwechseln. (s. 246)

Bara huvudena och kläderna behövde bytas på porträtten i familjealbumet. (s. 184)

Två gånger har den tyska man-konstruktionen ersatts av infinitivfras i Biljard klockan halv tio. Ex.

- 237) Wochenlang hab ich mit dir oben in meinem Zimmer geübt, wie man diskret ein Trinkgeld entgegennimmt, mit Groschenstücken, mit Markstücken und mit Scheinen; (s. 38)

Vecka efter vecka satt vi uppe på mitt rum och jag tränade dig med småslantar och sedlar i konsten att diskret kunna ta emot dricks [...]. (s. 30)

5.2.2.3. Nominala konstruktioner och strykning

I 21 fall har tyskans man översatts till nominala konstruktioner varav oftast till personpronomen - 11 gånger. Tio gånger har översättaren använt personpronomenet de i stället för det anaforiska man. I kapitel 5.2.1. där jag redan har redogjort för pronomenet de påpekar jag att översättaren troligen vill syfta på de handlande personerna direktare genom att använda de i stället för man. Pronomenet man kan ju ofta vara ganska anonymt och avslöjar inte nödvändigtvis vem som har utfört handlingen. Satserna 212) - 215) är belägg på bruket av de.

En gång har personpronomenet han ersatt tyskans man i översättningen och här gäller det förstås också anaforisk användning:

238) "[...] Sonntagsspaziergänge, die man mit Eltern gemacht hat - die wiederholt man als Erwachsener nur, wenn man unbedingt die Grundschule der Melancholie noch einmal durchmachen will."
(s. 212)

"Det var naturligtvis promenader dit varenda söndag då han var barn; sånt upprepar en vuxen människa bara då han vill känna sig riktigt sentimental."
(s. 158)

I satsen 238) har översättaren först bytt ut pronomenet man mot en vuxen människa och det andra man har han översatt med han.

I tre fall har översättaren använt något annat indefinitpronomen i stället för tyskans man:

239) "Du brauchst keine Angst zu haben", sagte sie, "die machen das schon; auf dem Fluß kennt man sich, wie man sich in einer Straße kennt." (s. 66)

"Du behöver inte vara rädd, han klarar det säkert, på floden känner alla varandra." (s. 49)

240) Man wird uns bei den Feierlichkeiten nicht vermissen. (s. 248)

Ingen kommer att sakna oss vid invigningen [...].
(s. 185)

241) [...] wenn man jemand auf den Fuß tritt oder jemand das Weinglas umstößt, sagt man nicht: (s. 255)

[...] när någon trampar en annan på foten eller slår omkull ett vinglas heter det inte [...]. (s. 191)

Genom att använda alla och ingen i översättningen blir subjektet lite mera definitivt) men någon är ju ungefär lika vagt som man.

Fyra gånger har hela den tyska man-satsen ersatts av enskilda substantiv utan predikat möjligen för att förtäta texten. Ex.

242) [...] wir halten uns abwechselnd die Augen zu, wechseln die Scheiben in den Apparaten, mit denen man Bilder an die Wand wirft: (s. 179)

[...] vi turas om att hålla för ögonen och växlar bilder som i en skioptikonapparat; (s. 132)

243) [...] es ein lächerlicher Preis gewesen wäre, wie wenn man einem Lebensretter eine Medaille gibt; (s. 181)

[...] det hade varit ett löjligt lågt pris, lika lågt som en medalj till en livräddare. (s. 134)

I tre fall har substantiv används som subjekt i stället för pronomenet man. I alla dessa fall syftar man i originalverket på en viss person vid anaforisk användning och översättaren har velat precisera dessa personer närmare. Ex.

244) "[...] aber sagen Sie mir, liebe Leonore, warum hat man mir in den fünfzig Jahren, genaugenommen sind's einundfünfzig Jahre -- die ich bei denen kaufe, nicht einmal eine solche Zigarre vorgelegt?" (s. 16)

"[...] men säj, kära Leonore, varför har karlen inte plockat fram en sån här cigarr under de femtio eller närmare bestämt femtioett år jag har handlat hos honom?" (s. 12)

De andra två beläggen är en vuxen människa i exempelsatsen 238) och portvakten i 217).

Översättaren har strukit hela man-konstruktionen utan att

översätta den på något sätt sju gånger. Ex.

- 245) So ein Schwein bist du schon immer gewesen, du wußtest nie, daß es das gab: "So was tut man nicht, und tust jetzt wieder was, was man nicht tut." (s. 38)

En fähund har du alltid varit, du har aldrig förstått att det finns saker som man helt enkelt inte gör. (s. 30)

- 246) "In der Bibel kannst du das nachlesen, wie man das macht", sagte sie [...]. (s. 66)

"Det kan du läsa i Bibeln" sa hon. (s. 48)

Dessa strykningar gör texten tätare och ändrar inte innehållet. Översättarna borde ändå vara aktsamma med strykningar och tillägg för att översättningen skulle bibehålla originalets stämning.

5.2.3. Andra tyska konstruktioner översatta med man i svenskan

Sammanlagt 92 andra tyska konstruktioner än man-konstruktion har översatts med svenskans man i Biljard klockan halv tio. Oftast (30 gånger = 32.6% av alla fall) har översättaren bytt ut originalets predikat och använt ett annat predikat med man i stället. Också tyskans personpronomen har ofta ersatts av man-konstruktion i svenskan (28 gånger = 30.4% av alla fall).

Tabell 5. Andra tyska konstruktioner

översatta med man i Biljard klockan halv tio

Tyska konstruktioner översatta med <u>man</u> i svenskan	Antal	%
1. annat predikat	30	32.6
1. personpronomen	28	30.4
3. substantiv/adjektiv	12	13.1
4. infinitiv	9	9.8
5. tillägg	8	8.7
6. passiva konstruktioner	4	4.3
7. andra indefinitpronomen	1	1.1
SAMMANLAGT	92	100.0

Nu granskar jag resultaten närmare så att jag först behandlar verbalkonstruktioner och sedan nominala och adjektiviska konstruktioner samt sådana fall där översättaren har tillagt något till originaltexten.

5.2.3.1. Verbalkonstruktioner

Jag har hittat sammanlagt 43 belägg på tyska verbalkonstruktioner som har översatts med pronomenet man i svenskan. Hit hör de fall där översättaren har bytt predikatsverb samt infinitiva och passiva konstruktioner.

Som Tabell 5 visar har översättaren ofta använt ett annat predikatsverb än författaren (30 gånger = 32.6% av alla fall). Här gäller det åter språkliga skillnader och översättarens möjlighet att påverka texten, vilket jag redan flera gånger har diskuterat i denna avhandling. Ofta har tyskans sein ('vara') med adjektiv översatts med man-konstruktion (jfr. med resultaten i kapitel 5.1.2.2.). Ex.

247) [...] mein Gott, was kein Spielchen erlaubt, mußten die Goliathe so humorlos sein? (s. 119f.)

[...] herregud, kunde man inte få leka lite, varför skulle en Goliat inte kunna ha lite humor? (s. 89)

248) [...] er sehnte sich nach einem Hotelzimmer, er liebte das Zufällige solchen Zu-Hause-Seins, die Anonymität dieser schäbigen Zimmer, die auswechselbar waren; (s. 241)

sk. passiv
jämför

Övergång till stationen, fyrtiofem pfennig; han längtade efter ett hotellrum, han trivdes med det provisoriska, med anonymiteten i dylika sjaskiga login som man kunde byta när som helst. (s. 180)

249) [...] sie lächelten ihn alle an, gutgekleidete Muster, Kammgarnfäden waren in ihren Anzügen sogar auf den Plakaten erkennbar; (s. 129)

- " -

[...] självsäker borgerlighet log förtroendefullt mot en, människorna var så välklädda att man kunde se mönstret på deras kostymer och till och med urskilja kamgarnstrådarna i väven; (s. 96)

- " - 250) "Wann wird Robert erreichbar sein?" (s. 193)

"När kan man träffa Robert?" (s. 144)

De tyska exempelsatserna 248) - 250) innehåller verbet sein och adjektiv som slutar på suffixet -bar. Detta suffix har passivisk-modal karaktär och bildar tillsammans med sein-verb en av passivums konkurrentformer i tyskan liksom adjektiv med -lich. (Se Drosdowski et al. 1984:490f. och Helbig & Buscha 1981:156.) Enligt Thorell (1987:138) kan verbet vara + modalt adjektiv också i svenskan bytas ut mot passiv konstruktion utan att betydelsen ändras: "Aggregatet är flyttbart." -> "Aggregatet kan flyttas". Man-konstruktionen är ju också ofta utbytbar mot passivum ("Man kan flytta aggregatet.") och därmed skulle man-satserna i 248) - 250) lika väl kunna stå i passivum, t.ex. 248): "med anonymiteten med dylika sjaskiga login som kunde bytas när som helst". Talspråket föredrar emellertid ofta man-konstruktion vilket jag redan tidigare har konstaterat. Ätminstone i tyskan används därtill modalverb hellre med pronomenet man än med passiva konstruktioner och enligt mitt material tycks tendensen vara likartad också i svenskan (jfr. kapitel 5.1.2.1.).

Nio gånger har tyskans infinitiv översatts med man-konstruktion i svenskan (se också kapitel 5.1.2.2., 5.1.3.1. och 5.2.2.2.). Ex.

251) Gespräch mit dem gereiften Sohn, der nicht mehr Kind war, nicht mehr an der Hand zu nehmen [...].
(s. 169)

[...] detta samtal med en son som nu var vuxen, inte längre ett barn som man kunde ta vid handen [...]. (s. 124)

252) "Es gibt nur zwei Möglichkeiten: entweder nichts wissen oder alles;" (s. 223)

"Det finns bara två möjligheter, antingen vet man ingenting eller vet man allt;" (s. 166)

I fyra fall har översättaren använt pronomenet man för att översätta werden-passiv. Som framgått tidigare liknar svenskans bli-passiv denna tyska passivkonstruktion men översättaren har kanske inte särskilt velat betona handlingen eller övergången från ett tillstånd till ett annat vilket bli-passiv framhäver (se Holm

& Nylund Lindgren 1978:108) och har därför använt man-konstruktion i stället (se också kapitel 5.1.2.2. och 5.1.3.1.). Ex.

253) Weißt du noch: Der Sieg wird erkämpft, nicht geschenkt; (s. 160)

Du vet väl att segern är något som man kämpar sig till och inte får till skänks; (s. 117)

5.2.3.2. Nominala och adjektiviska konstruktioner samt tillägg

I 41 fall har tyskans nominala eller adjektiviska konstruktioner ersatts av man-konstruktion och i åtta fall har översättaren tillagt något som inte alls finns i originaltexten.

Så ofta som 28 gånger har översättaren använt det indefinita pronomenet man som ersättning för tyskans personpronomen. Personpronomenet du ('du') har oftast - 15 gånger - översatts med man. Personerna i boken tilltalar bekanta personer flitigt med du (personpronomenet du används ju också i tyskan som tilltalsord, jfr. kapitel 4.2. och 5.1.3.2.) och ofta är det också fråga om berättarens tankegång: berättaren på sätt och vis "talar" för sig själv men riktar samtidigt sina ord till någon person. Översättaren har dock alltså ofta velat undvika direkt syftning och valt pronomenet man i stället. Ex.

254) "[...] ohne Statik kannst du nicht einmal eine Negerhütte bauen [...]." (s. 73)

"[...] utan statik kan man inte ens bygga en negerhydda." (s. 53)

255) "[...] mein Vater ist Kellner gewesen, sogar in diesen heiligen Hallen; die verzögen keine Miene, wenn du Erbsensuppe mit den Fingern essen würdest [...]." (s. 202)

"Min far var kypare, han tjänstgjorde till och med i dessa heliga salar, personalen ändrar inte en min även om man skulle äta ärtsoppa med fingrarna [...]." (s. 150)

256) Das ist eine Frau, wie du sie nur im Museum auf den alten Bildern sehen kannst. (s. 29)

Det var en sån kvinna som man numera bara får se på

gamla tavlor på museet. (s. 22)

- 257) [...] mit Brüdern kannst du getrost einmal lachen, mit Herren nicht immer; (s. 136)

Med bröder kan man umgås förtroligt, men inte med Herren; (s. 101)

Översättaren har översatt tyskans ich ('jag') fyra gånger med man. Det anaforiska man har ersatt pronomina er ('han') och sie ('de') tre gånger vardera i den svenska översättningen. Wir ('vi') har översatts två gånger och Sie ('Ni') en gång med svenskans man. Att kunna bli översatt med alla dessa pronomen är ett bevis på att pronomenet man verkligen har ett vitt användningsområde. Genom att använda man i stället för personpronomen får uttrycket en mer generell ton. Ex.

- 258) [...] das wäre natürlich peinlich, ein unverzeihlicher Fehler, denn Leute wie Sie, die duze ich nicht. (s. 34)

[...] fan också, tänkte jag högt nu igen och duade dig, det vore naturligtvis pinsamt för att inte säga oförlåtligt, såna som ni duar man inte. (s. 26)

- 259) [...] gegen Unheil aber gab es keinen Schutz: er konnte nicht jeden potentiellen Selbstmörder vor die Tür weisen, denn potentielle Selbstmörder waren sie alle; (s. 24)

Men mot olyckan fanns inget skydd, man kunde inte avvisa en potentiell självmördare eftersom alla var potentiella självmördare. (s. 18)

- 260) [...] ich begriff, was es heißt, wenn sie sagen, daß von einem Menschen nur noch die Hülle übrigbleibt; (s. 141)

[...] jag upptäckte vad det betyder när man säger om en människa att bara skalet återstår; (s. 104)

Bara i ett fall har översättaren föredragit man-konstruktion framför ett annat indefinitpronomen (jemand 'någon'):

- 261) Kühl bleiben, zartes Bedauern ins Gesicht, wie jemand, der zwar einen Todesfall zu beklagen hat, aber durch die zu erwartende Erbschaft getröstet wird. (s. 300)

Man måste behålla sitt lugn, se milt beklagande ut liksom då man kondolerar ett dödsfall men tröstar sej med det väntande arvet. (s. 226)

Tyskans enskilda substantiv och adjektiv (skilt eller tillsammans) har ersatts 12 gånger av man-konstruktion i Biljard klockan halvtio. Ex.

- 262) [...] der Samstag war ihm heilig, er duldet Störungen nur, wenn es um etwas Privates ging [...]. (s. 288)

[...] lördagen var helig för Fähmel, han tillät inte att man störde honom i affärsangelägenheter, bara när det gällde något privat; (s. 217)

- 263) Frieden, dachte ich, es ist vorbei, neues Leben [...]. (s. 180)

[...] nu är det fred, tänkte jag, nu är det slut på kriget och man kan börja ett nytt liv [...]. (s. 134)

- 264) Postkarten waren der einzig erträgliche Kontakt mit dem Leben, das nach Ediths, nach Vaters, Ferdis Tod weiterging. (s. 242)

Vykort var den enda kontakt med livet som man kunde stå ut med, det liv som fortsatte efter Ediths, fars och Ferdis död. (s. 180)

I exempel 264) bildar adjektivet erträglich med sein-verb (i preteritumformen waren) en konkurrentform till passivum vilket jag diskuterade i kapitel 5.2.3.1. och som kan ses har den svenska översättaren också här använt man-konstruktion med modalt hjälpverb i stället för passivum.

Åtta gånger har översättaren tillagt något extra i texten med hjälp av man-konstruktionen. Detta kan lyda lite konstigt men dessa tillägg ändrar knappt texten utan förklarar vanligen det som författaren har skrivit lite mångordigare. Enligt min mening borde översättaren dock vara ytterst aktsam med sådana tillägg så att texten inte förlorar den ursprungliga stilen. Ex.

- 265) [...] ja dort hatte der junge Architekt für die Bettler eine kleine überdachte Kammer geschaffen,

gleich neben der Pforte, draußen Bänke für den Sommer, drinnen Stühle, ein Tisch, ein Ofen für den Winter. (s. 108)

[...] Ja, arkitekten hade faktiskt ritat en liten skrubb för tiggarna strax bredvid porten med bänkar utanför där man kunde sitta om sommaren, och stolar, bord och kakelugn för vintern.

266) [...] der [...] war mit dem Altern nicht bitter geworden; wußte er alles? Oder würde er es noch erfahren?
(s. 174)

[...] han hade inte blivit bitter med åren och man undrade om han visste allt eller om han ännu skulle få veta det? (s. 128)

6. SAMMANFATTNING

I denna avhandling har jag koncentrerat mig på att undersöka svenskans man-pronomen och jämföra det med tyskans motsvarande pronomen. Avhandlingen består av en teoretisk del och en undersökningsdel. I det följande sammanfattar jag de centralaste resultaten.

Svenska och tyska tillhör de germanska språken och i svenskan kan märkas mycket inflytande från tyskan. Också svenskans man har utvecklats under tysk påverkan. Ursprungligen betydde man i svenskan 'en man' eller 'en människa' och under den fornsvenska tiden utvecklades det indefinita pronomenet man ur den här betydelsen.

Pronomenet man tillhör indefinita/obestämda pronomen och har oftast en allmän och obestämd betydelse ('varje människa', 'människor', 'var och en', 'vem som helst', 'alla') men kan också syfta på en viss person/vissa personer i betydelserna 'jag', 'vi', 'du', 'ni', 'Ni', 'han', 'hon', 'de' både i svenskan och i tyskan.

I den förstnämnda betydelsen syftar pronomenet man alltså på alla människor och denna användning kan enligt Andersson (1972:3) kallas för generell. Vid generell användning kan syftningen hos pronomenet man också begränsas till en mindre grupp människor som

talaren tillhör eller till och med enbart på talaren själv (i det senare fallet är det dock lite tvivelaktigt att använda termen generell). I vissa fall kan pronomenet man också syfta på du när talaren vill undvika direkt tilltal.

Pronomenet man har också en annan användningsmöjlighet som Andersson (ibid.) kallar för anaforisk. När man används anaforiskt hänvisar det till en delmängd av alla människor som inte inkluderar talaren. Det anaforiska man kan ofta tänkas ha betydelsen 'de' men det kan också syfta på en enskild person.

Det finns några restriktioner för användningen av pronomenet man. Man kan inte bytas ut mot något annat pronomen i mitten av meningen. Det borde inte heller syfta på skilda subjekt i samma mening eller stycke i svenskan men detta missbruk är ganska vanligt. I tyskan kan man däremot syfta på skilda subjekt i närbeliggande meningar. I samband med man-konstruktion står det predikativa ledet alltid i singularis i tyskan medan användningen av pluralis i svenskan har blivit allt allmänare. I svenskan får pronomenet man inte användas om den person som syftas på är nämnd eller framgår av kontexten.

Pronomenet man används i svenskan och i tyskan när agensen är oväsentlig och verbhandlingen det viktiga. Passiva satser används i samma slags situationer och sålunda är aktiva man-satser ofta utbytbara mot dem. I ledigt språk föredras ofta man-konstruktion framför passivum. Både i svenskan och i tyskan finns sådana verb som inte kan passiveras. Dessa verb används aktivt med pronomenet man. Det finns också sådana fall där passivum i svenskan motsvaras av aktivum i tyskan: verb som uttrycker äganderelationer och sinnesförnimmelse kan inte passiveras i tyskan. Därtill måste exempelvis svenskans deponensverb och verb med reciprok betydelse översättas med aktivum i tyskan.

Mitt undersökningsmaterial består av Den goda viljan (1991) av Ingmar Bergman och dess tyska översättning Die besten Absichten (1996, översatt av Heiner Gimmler) samt Billard um halb zehn (1995) av Heinrich Böll och dess svenska översättning Biljard

klockan halv tio (1961, översatt av Nils Holmberg). Jag har letat reda på alla man-konstruktioner i dessa verk och undersökt hur de motsvarar varandra i ifrågavarande språk.

I hela materialet förekommer man oftast i generell användning: i Den goda viljan har 63.5% av beläggen på pronomenet man använts generellt, i Billard um halb zehn är motsvarande siffra så hög som 84.4%. Dessa resultat stöder påståendet att pronomenet man oftast används generellt. I Den goda viljan och i Biljard klockan halv tio står alla predikativ som förekommer med man i singularis.

Både de svenska och de tyska man-konstruktionerna har oftast översatts med man: i Die besten Absichten har svenskans man i 82.7% fall översatts med tyskans man och i Biljard klockan halv tio motsvarar svenskans man-pronomen tyskans man i 58.5% fall. Enligt dessa resultat verkar pronomenet man fungera ungefär likadant i svenskan och i tyskan. I mitt material förekommer man iögonfallande ofta med modala hjälpverb eller modalverb som de kallas i tyskan. I över hälften (56.8%) av de svenska man-satser i Den goda viljan som har översatts med man i tyskan framträder pronomenet man i samband med modala hjälpverb, och hälften (50.6%) av de tyska man-satser i Billard klockan halv tio som översatts med svenskans man innehåller modalverb. Enligt Schoenthals resultat (1976:141, 144) förekommer tyskans modalverb mycket flitigare med man-konstruktion än med passiva konstruktioner i talspråk. Jag har inte hittat någon liknande undersökning beträffande svenska men i Balks material (1990:43) används modala hjälpverb likaledes mycket ofta med man och detta tillsammans med mitt resultat föreslår att pronomenet man också i svenskan gärna framträder med modala hjälpverb i talspråk. Man-konstruktionerna har vidare översatts i båda språken med sådana konstruktioner där predikatet och subjektet har bytts; exempelvis personpronomen och passiva konstruktioner har likaledes använts för att översätta man-konstruktion.

I båda översättningarna har pronomenet man använts flitigare än i originalverken och därigenom har alltså också andra än man-konstruktioner översatts med man. Av dessa konstruktioner har s-

passiv oftast ersatts av man-konstruktion i den tyska översättningen. Denna passivform har inte någon direkt motsvarighet i tyskan och man-konstruktionen förefaller kunna ersätta den i många fall. I den svenska översättningen har översättaren tämligen ofta bytt predikatsverb och använt ett nytt predikat med pronomenet man. Personpronomen (särskilt du) har också ersatts många gånger av man.

Till slut vill jag konstatera att pronomenet man, som många olika slags översättningsmöjligheter visar, är ett mycket mångskiftande ord och har ett mycket vitt användningsområde både i svenskan och i tyskan, vilka liknar varandra väldigt mycket i fråga om detta pronomen.

SUOMENKIELINEN TIIVISTELMÄ

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tutkia ruotsin kielen man-pronominia ja verrata sitä saksan kielen vastaavaan pronominiin. Pyrin löytämään vastaukset muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Kuinka pronomini man on kehittynyt ruotsin ja saksan kielessä? Mitä merkityksiä tämä pronomini voi saada ja millaisia käyttömahdollisuuksia sillä on? Mitä rajoituksia man-pronominin käytössä on? Onko ruotsin ja saksan kielen välillä eroja man-pronominin suhteen? Mihin man viittaa tutkimusmateriaalissa ja käytetäänkö man-pronominin kanssa yksiköllistä vai monikollista predikatiivia ruotsinkielisessä materiaalissa? Kuinka ruotsin ja saksan kielen man on käännetty tutkimusaineistossa ja kuinka ne vastaavat toisiaan?

Työ koostuu teoria- ja tutkimusosasta, ja teoriaosassa käytän eri kielioppeja, sanakirjoja ja muuta ruotsin ja saksan kieltä käsittelevää kirjallisuutta saadakseni vastauksen osaan edellä mainituista kysymyksistä. Tutkimusmateriaalini koostuu neljästä kaunokirjallisesta teoksesta, jotka ovat Ingmar Bergmanin Den goda viljan (1991) ja kyseisen teoksen saksankielinen käännös Die besten Absichten (1996, kääntäjä Heiner Gimmler) sekä Heinrich Böllin Billard um halb zehn (1995) ja ruotsinkielinen käännös Biljard klockan halv tio (1961, kääntäjä Nils Holmberg). Kieli näissä teoksissa on lähinnä puhekieltä. Teoriaosassa kuvaan ja vertailen ruotsin ja saksan man-pronominia laadullisesti ja kertovasti. Tutkimusosassa vertailen man-pronominia yllä mainitussa tutkimusaineistossa: etsin kyseessä olevista teoksista kaikki man-rakenteet ja tutkin, kuinka ne vastaavat toisiaan ruotsin ja saksan kielessä. Tulokset esittelen lähinnä kertovasti ja määrällisesti.

Teoriaosan toisessa kappaleessa esittelen ruotsin ja saksan kielen sekä man-pronominin historiaa. Ruotsi ja saksa kuuluvat molemmat germaanisiin kieliin ja ruotsin kielessä voidaan havaita paljon saksan vaikutusta. Nämä kielet ovat kehittyneet yhteisestä indoeurooppalaisesta kantakielestä. Joitakin satoja vuosia ennen Kristuksen syntymää alkugermaaninen kieli erottui muista

*myllyläinen
on b' p'ainur*

indoeurooppalaisista kielistä ja tästä kielestä muodostui edelleen kolme kieliryhmää: skandinaavinen alkukieli urnordiska sekä länsi- ja itägermaanisiet kielet. Noin vuoden 800 paikkeilla ruotsin kielestä voidaan puhua omana kielenään, erillään muista pohjoismaisista kielistä. Vanhimmat todisteet siitä saksan kielestä, joka nykyään käsitetään saksan kieleksi, ovat 700-luvun loppupuolelta. Saksan indefiniittipronomini *man* on kehittynyt substantiivin *Mann* ('mies') yksikön nominatiivimuodosta. Ruotsin *man*-pronomini kehittyi myös merkityksestä 'mies', 'ihminen' muinaisruotsin kaudella ja tämä kehitys tapahtui saksan kielen vaikutuksen alaisena.

Kolmannessa kappaleessa käsittelen ruotsin *man*-pronominia. Ensin kirjoitan pronomineista ja indefiniittipronomineista, joihin *man* kuuluu. Pronomit ovat hyvin heterogeeninen sanaluokka ja ne voidaan jakaa tehtäviensä ja merkityksensä perusteella eri ryhmiin. Indefiniittipronomineilla on yleensä epämääräinen merkitys. Merkityssisältö voi käydä selville esimerkiksi asiayhteydestä, mutta sanan merkitys ei ilmaise sitä. Indefiniittipronomit voidaan jakaa itsenäisiin eli substantiivisiin sekä yhdistettyihin eli adjektiivisiin. *Man*-pronominia käytetään itsenäisesti.

Seuraavaksi esittelen, mitä merkityksiä ruotsin *man*-pronomini voi saada. *Man*-pronomini on hyvin monimerkityksellinen sana, ja näin ollen yksiselitteistä vastausta ei ole helppoa antaa. *Man*-pronominilla on muun muassa seuraavanlaisia merkityksiä: 'ihmiset', 'joku', 'minä', 'sinä', 'me', 'te', 'he'. Tutkimustulosteni mukaan *man* voi viitata myös sanaan 'hän', vaikka tätä merkitystä ei yleensä mainita.

Pronomini *man* on taipumaton, yksikkömuotoinen ja se voi esiintyä ainoastaan subjektina. Objektimuoto on *en* ja objektin viitatessa subjektiin käytetään refleksiivistä muotoa *sig*. Genetiivimuoto on puolestaan *ens* ja pronominin viitatessa subjektiin objekti-asemassa, täytyy käyttää possessiivipronominia *sin*, *sitt*, *sina*.

Sekä ruotsin että saksan kielessä man-pronominilla on kaksi käyttötapaa, joita Andersson (1972) kutsuu yleispäteväksi (generell) ja anaforiseksi. Usein tunnutaan ajattelevan, että man tarkoittaa 'jokainen ihminen', 'kuka tahansa', 'kaikki'. Man-pronominia käytetään todellakin useimmiten tässä yleispätevässä merkityksessä ja tällöin man-pronominin voidaan ajatella viittaavan kaikkiin ihmisiin tai pienempään ryhmään, johon puhuja/kirjoittaja itse kuuluu. Anaforisen käytön ollessa kyseessä man-pronominilla ei viitata kaikkiin ihmisiin vaan pienempään joukkoon, johon puhuja/kirjoittaja ei itse kuulu, merkityksessä 'he' tai yksittäiseen ihmiseen merkityksessä 'hän'.

Kuten edellä on käynyt selville, man-pronomilla voidaan viitata myös eri persooniin. Pronomini man voi korvata persoonapronominin minä (jag) ja me (vi) jokapäiväisessä kielenkäytössä. Käyttäessään man-pronominia minä-pronominin asemesta henkilö voi sanoa jotakin itsestään, mutta samalla tarkoittaa, että muut henkilöt samassa tilanteessa ajattelisivat tai tekisivät samoin. Pronominilla man puhuja voi myös viitata pelkästään itseensä välttääkseen itsensä korostamista tai kehumista. Man korvataan usein minä-merkityksessä muodolla en ja pronominia en käyttäessään puhuja sisällyttää aina itsensä ilmaukseensa, vaikka se voi viitata myös muihin ihmisiin. Ruotsin kansliakielessä, joka on kehittynyt latinan ja saksan kansliakielten mallin mukaan, man-pronominia käytetään usein korvaamaan persoonapronomineja minä ja me, koska henkilöä ei haluta korostaa. Pronominia man voidaan käyttää puhuttelusanana merkityksissä 'sinä' (du) ja 'te' (ni). Käyttäessään man-pronominia sinä-pronominin sijasta puhuja voi sisällyttää myös itsensä ilmaukseen. Englannin kielessä ruotsin man-pronominia vastaa one, joka on nykyään kuitenkin melko harvinainen vapaassa kielenkäytössä ja se korvataan useimmiten englanninkielen sinä-pronominilla (you). Tämä englanninkielen ominaisuus on tunkeutunut myös ruotsin kieleen ja yhä useammat ruotsinkieliset ovat ryhtyneet korvaamaan pronominin man käännöslainalla du. Aikaisemmin oli mahdollista viitata pronominilla man merkityksessä 'hän' (han tai hon) sellaiseen henkilöön, joka oli ilmoittanut jotakin itsestään ja jonka puhetta referoitiin (esimerkiksi kuningas). Nykyään tämä käyttötapa on vanhentunut. Man-pronomini

voitiin myös ennen korvata sitä seuraavalla hän-pronominilla (han tai genetiivi-/objektimuodolla hans/honom). Nykyään ei ole sallittua vaihtaa man-pronominia muihin pronomeihin samassa virkkeessä. Puhekielessä man voidaan usein korvata pronominilla he (de), kun väite ei koske puhujaa.

Sen lisäksi että man-pronominia ei voida vaihtaa toiseen pronomiin, on olemassa myös joitakin muita rajoituksia sen käytölle. Pronominin man ei tulisi viitata eri subjekteihin samassa virkkeessä tai kappaleessa, mutta tämä on kuitenkin melko tavallista ruotsin kielessä. Man-pronominilla ei myöskään saisi viitata henkilöön, joka on nimetty tai joka muutoin käy selville kontekstista: esimerkiksi kirjailijaan, jonka teosta esitellään, ei tulisi viitata man-pronominilla.

Man-pronominilla on merkityksessä 'ihmiset', 'kuka tahansa' yksikkömuoto mutta monikollinen merkitys. Näin ollen predikatiivi man-rakenteen yhteydessä on usein monikossa, vaikka kieliopillisesti yksikkömuoto olisi oikea. Monikollinen predikatiivi ei ole uusi ilmiö ruotsin kielessä, vaan siitä voidaan löytää esimerkkejä jo August Strindbergin Röda rummet -teoksesta. Nykyään monikkomuodon käyttö on yleisintä puhekielessä, mutta sitä käytetään myös kirjakielessä, esimerkiksi päivälehtien urheilusivuilla.

Pronominia man käytetään, kun ei ajatella ketään tiettyä henkilöä tai kun ei haluta tai voida tarkasti määritellä tekijää. Aktiivisissa man-lauseissa, samoin kuin passiivilauseissa, oleellista on verbin ilmoittama tekeminen, toiminta - ei tekijä. Näistä yhteisistä piirteistä johtuen nämä lausetyypit ovat usein vaihdettavissa keskenään. Vapaassa kielessä vältetään usein passiivilauseita ja käytetään man-lauseita niiden sijasta. Ruotsin kielessä on myös verbejä, joita ei voida passivoida, ja näin ollen täytyy käyttää aktiivisia man-rakenteita: tällaisia verbejä ovat muun muassa intransitiiviset jatkuvaa olemista/toimintaa ilmaisevat verbit, deponenttiverbit sekä verbit, joilla on refleksiivinen tai resiprookkinen merkitys. Man-rakenteen käyttäminen passiivilauseen asemesta voi johtua myös niin

sanotusta "paino-/tärkeysperiaatteesta" (viktprincipen), jonka mukaan lause pitäisi mieluummin aloittaa lyhyillä tunnettua tietoa sisältävillä osilla kuin pitkillä ja raskailla, uutta tietoa sisältävillä osilla.

Kappaleessa neljä käsittelen saksan man-pronominia lähinnä vertaamalla sen keskeisiä ominaisuuksia ruotsin vastaavaan pronominiin. Myös saksan man kuuluu indefiniittipronomineihin. Se vastaa suureksi osaksi ruotsin man-pronominia ja niillä on samat merkitykset sillä erotuksella, että saksan kohdalla myös merkitys 'hän' on mainittu joissakin lähteissä: yleismerkityksensä 'människorna', 'vem som helst' lisäksi man-pronominin voi korvata persoonapronominit minä (ich) ja me (wir). Man voi myös viitata muihin persoonoihin merkityksissä 'sinä' (du), 'hän' (er ja sie) sekä 'te' (sie), teitittelymuodossa 'Te' (Sie), kun puhuja haluaa välttää suoraa puhuttelua. Saksan kielessä sinä-pronominia voidaan käyttää tavallisessa puhuttelussa ja lapsia puhuteltaessa.

Pronomini man on taipumaton ja sitä voidaan käyttää vain yksikön nominatiivissa. Objektimuoto on einen, datiivimuoto einem ja refleksiivipronominina käytetään pronominia sich. Man-pronominilla ei ole genetiivimuotoa saksan kielessä ja ruotsin ens täytyy ilmaista jollakin toisella rakenteella. Man-pronominin voidaan jokapäiväisessä kielenkäytössä korvata nominatiivimuodolla einer. Kuten edellä totesin, voidaan siis saksan man-pronomininakin käyttää sekä yleispätevässä että anaforisessa merkityksessä.

Ruotsin ja saksan man-pronominin käytössä on joitakin eroavaisuuksia. Saksan man voi viitata eri henkilöihin läheisissä virkkeissä ja saksan kielessä predikaatiivi on aina yksikössä man-pronominin kanssa. Saksan kielen man-pronominin liittyy mielenkiintoinen ilmiö: feministit ovat alkaneet vaatia man-pronominin korvaamista uusilla, naisia vähemmän syrjivillä pronomineilla.

Myös saksassa man-rakenne on passiivilauseiden rinnakkais- ja kilpailumuoto. (Saksan kielessä on kaksi passiivirakennetta, joista werden-passiivi vastaa ruotsin bli-passiivia ja sein-

passiivi vara-passiivina.) Näitä käytetään kun tekijä ei ole tärkeä tai jos häntä ei tunneta tai haluta mainita. Joskus molemmat vaihtoehdot ovat mahdollisia ja passiivirakenteet korvataan usein man-rakenteella niiden jäykkyyden ja tylsyyden takia. Myös saksan kielessä on verbejä, joista ei voi muodostaa passiivina ja tällöin käytetään aktiivista man-rakennetta. Ruotsin ja saksan kieli vastaavat pitkälti toisiaan tässä suhteessa. On kuitenkin tapauksia, jolloin ruotsin passiivilauseetta vastaa saksan kielessä aktiivi. Saksassa passivointi on nimittäin mahdollista ainoastaan, jos verbikokonaisuus ilmaisee toimintaa, mutta ruotsin kielessä voidaan joissakin tapauksissa muodostaa s-passiivi myös sellaisista verbeistä, jotka eivät ilmaise toimintaa (esimerkiksi omistussuhteita ilmaisevat verbit). Saksassa täytyy tällaisissa tapauksissa käyttää aktiivista rakennetta. Saksan kielessä ei myöskään aistihavainto-verbeistä voida muodostaa passiivina kuten ruotsin kielessä, vaan jälleen on käytettävä aktiivina, usein man-rakennetta. Ruotsin kielessä on myös s-päätteisiä verbejä (esimerkiksi deponenttiverbit ja verbit, joilla on resiprookkinen merkitys), jotka eivät ilmaise passiivina. Nämäkin muodot tulee saksassa kääntää aktiivilauseella. Saksan kielessä ei myöskään voida ruotsin kielestä poiketen passivoita akkusatiivista infinitiivirakennetta. Pelkästään datiiviobjektin sisältävissä lauseissa passiivi on myös saksassa harvinainen ja passiivi korvataan usein man-lauseella. Korvatessaan passiivin man-rakenteella puhujan on mahdollista sisällyttää itsensä ilmaukseensa. Pronomini man viittaa ainakin vihjaten, joskin anonyymisti, toiminnan takana olevaan henkilöön passiivirakenteista poiketen. Man-rakennetta voidaankin käyttää vain silloin, kun verbin ilmaisevan toiminnan takana on ihminen. Man-pronominia käytetään usein esimerkiksi käyttöohjeissa, resepteissä sekä kerrottaessa huhuja eli ilmaistaessa jotain yleispätevää ilman, että subjektia määritellään tarkemmin.

Viidennessä kappaleessa esittelen tutkimustulokseni. Ensin läpikäyn Den goda viljan -romaanista ja sen käännöksestä Die besten Absichten saamani tulokset. Ruotsalaisesta alkuperäisteoksesta olen löytänyt 266 esimerkkiä man-pronominista ja saksankielisestä käännöksestä 385 esimerkkiä. Reilusti yli

puolessa (63.5%) Den goda viljan -teoksessa käytetyistä man-rakenteista man-pronominia on käytetty yleispätevässä merkityksessä. Anaforinen käyttö on kuitenkin yllättävän yleistä (36.5%), joka johtuu paljolti siitä, että kirja on suurelta osin kirjoitettu kolmannessa persoonassa ja kirjailija käyttää mielellään pronominia man anaforisesti, kun hän kirjoittaa tapahtumista, joissa hän ei ole itse ollut mukana tai joiden hän ei muutoin katso koskevan itseään. Kaikki Den goda viljan -teoksessa man-pronominin kanssa esiintyvät predikatiivit ovat yksikössä.

Tutkiessani, kuinka ruotsin man-rakenne on käännetty saksan kielelle Die besten Absichten -käännöksessä, olen saanut seuraavanlaisia tuloksia: ylivoimaisesti useimmiten (82.7%:ssa kaikista tapauksista) ruotsin man on käännetty saksan man-pronominilla. Tämä tulos antaa ymmärtää, että man-pronominin ruotsin ja saksan kielessä vastaavat toisiaan erittäin suurella määrällä. Oli mielenkiintoista havaita, että niin ruotsin kuin saksankin man-pronominin esiintyy usein modaaliapuverbien/modaaliverbien kanssa: yli puolessa (56.8%) niistä ruotsin man-lauseista, jotka on käännetty saksan man-rakenteella, pronominia man käytetään modaaliapuverbien kanssa ja näitä modaalisia man-lauseita vastaavissa saksan man-lauseissa modaaliapuverbi esiintyy 77.6%:ssa tapauksista. Modaaliapuverbiä kunna käytetään ylivoimaisesti ahkerimmin man-pronominin kanssa: yli puolessa (51.2%) tapauksista. Schoenthalin (1976) tutkimuksen mukaan saksan puhekielessä vain 15.0% werden-passiivirakenteista ja 1.0% sein-passiivirakenteista esiintyy modaaliverbin kanssa, kun taas 47.3% man-lauseista sisältää modaaliverbin. En ole löytänyt vastaavaa tutkimusta ruotsin kielestä, mutta omien ja Balkin (1990) tulosten perusteella näyttäisi siltä, että myös ruotsin puhekielessä modaaliapuverbejä käytetään usein man-pronominin kanssa. Man-rakenne on edelleen käännetty saksan kieleen predikaattia ja tämän seurauksena useimmiten myös subjektia vaihtamalla. Persoonapronominin sekä passiivirakenteet ovat myös korvanneet ruotsin man-rakenteen käännöksessä. Lisäksi man on korvattu joitakin kertoja substantiiveilla, toisilla pronomineilla sekä infinitiivillä. Kerran man-rakenne on jätetty kokonaan

kääntämättä.

Die besten Absichten sisältää enemmän man-rakenteita kuin Den goda viljan, joten pronomina man on siis käytetty käännöksessä korvaamaan myös muita kuin man-rakenteita. Lähes puolessa (41.8%) näistä tapauksista kääntäjä on korvannut ruotsin s-passiivin man-rakenteella. Tälle on olemassa luonnollinen selitys: saksan kielessä ei ole olemassa suoranaista vastinetta s-passiiville ja näin ollen man-rakenne tuntuu usein olevan luonteva käännös tälle passiivirakenteelle ainakin puhekielessä, jossa passiivirakenteita usein vältetään. Yli kolmasosa (39.8%) näistä ruotsin s-passiivilauseista on sellaisia, joita ei voi kääntää passiivilla saksan kielessä, koska ne sisältävät aistihavaintoverbejä. Olen löytänyt myös muutaman esimerkin, joissa sellainen ruotsin kielen s-loppuinen verbi, joka ei ilmaise passiivia, on korvattu man-rakenteella saksan kielessä. Käännöksessä on melko usein (24.2%:ssa tapauksista) muutettu alkuperäistä predikaattiverbiä ja käytetty sen sijasta uutta predikaattia man-subjektin kanssa. Man-rakenteella on korvattu myös ruotsin infinitiivifraaseja. Lisäksi on käännetty persoonapronomineja, substantiiveja, adjektiiveja sekä toisia indefiniittipronomineja man-pronominilla. Kerran man-rakenteella on korvattu imperatiivi.

Viidennen kappaleen toisessa osassa esittelen, kuinka saksan man-rakenne on käännetty ruotsin kielelle Biljard klockan halv tio -käännöksessä. Alkuperäisteoksessa man-rakenne esiintyy 135 kertaa, käännöksessä 171 kertaa. Suhteellisesti Billard um halb zehn ja käännös sisältävät vähemmän man-rakenteita kuin edellä tarkastellut Den goda viljan ja Die besten Absichten. Yksi syy tähän on se, että Billard um halb zehn on suurelta osin kirjoitettu ensimmäisessä persoonassa ja kertoja käyttää usein pronomina minä kuvaillessaan tapahtumia. Myös Billard um halb zehn -teoksessa man-pronomina on useimmiten käytetty yleispätevässä merkityksessä: jopa 84.4%:ssa kaikista tapauksista. Anaforisen käytön pieni osuus (15.6%) johtuu osittain siitä, että kertoja kuvailee enimmäkseen tapahtumia, joissa hän on itse ollut mukana ja koska kuvailu tapahtuu useimmiten ensimmäisessä persoonassa, ei hänen tarvitse käyttää man-pronomina

anaforisesti. Kaikki Biljard klockan halv tio -käännöksessä man-pronominin kanssa esiintyvät predikatiivit ovat yksikössä kuten Den goda viljan -teoksessakin.

Myös saksan man-rakenne on useimmissa tapauksissa (58.5%:ssa tapauksista) käännetty ruotsin vastaavalla rakenteella, mikä vahvistaa sitä tosiasiaa, että man-pronominin ruotsin ja saksan kielessä vastaavat suuressa määrin toisiaan ja ovat useimmiten vaihdettavissa keskenään. Saksan man-rakennetta ruotsin kielelle käännettäessä man-pronominia on kuitenkin käytetty harvemmin kuin ruotsin man-rakennetta saksan kielelle käännettäessä, mikä johtuu pitkälti siitä, että ruotsinkielinen käännös on muiltakin osin huomattavasti vapaammin käännetty kuin Die besten Absichten, joka seuraa hyvin tarkasti alkuperäisteoksen mallia. Puolessa (50.6%) niistä saksan man-lauseista, jotka on käännetty ruotsin man-rakenteella, esiintyy modaaliverbi ja 80%:ssa näitä modaaliverbilauseita vastaavista ruotsin man-lauseista man-pronominia käytetään modaaliapuverbien kanssa. Yli puolessa (52.5%) saksan kielen man-lauseista, joissa esiintyy modaaliverbi, tämä verbi on ruotsin kunna-verbiä vastaava können. Tämä tulos vastaa siis Den goda viljan -teoksesta saamaani tulosta, jossa kunna oli eniten käytetty modaaliapuverbi man-pronominin kanssa. *Handwritten note: Np...*

Myös ruotsin kielisessä käännöksessä man-rakenne on melko usein käännetty toisella predikaatilla ja subjektilla. Persoonapronominin, s-passiivi, substantiivit, toiset indefiniittipronominin sekä infinitiivilauseet ovat myös korvanneet man-rakenteen käännöksessä. Kaksi kertaa man-rakenne on jätetty käntämättä.

Myös ruotsinkielinen käännös sisältää enemmän man-rakenteita kuin alkuperäinen teos. Kääntäjä on vaihtanut usein (32.6%:ssa niistä tapauksista, joissa jokin muu kuin saksan man-rakenne on käännetty ruotsin man-pronominilla) predikaattiverbin ja käyttänyt uutta verbiä man-pronominin kanssa. Lähes yhtä usein (30.4%:ssa tapauksista) persoonapronomineja (useimmiten pronomini sinä, du) on korvattu man-rakenteella. Ruotsin man-rakenteella on käännetty lisäksi substantiiveja ja adjektiiveja, infinitiivirakenteita, passiivirakenteita sekä kerran indefiniittipronomini joku

(jemand). Käännökseen on myös lisätty useamman kerran man-rakenteen avulla jotakin sellaista, mitä alkuperäistekstissä ei esiinny lainkaan.

Kuudennessa kappaleessa esittelen tutkimukseni keskeisimmät tulokset yhteenvedon muodossa. Lopuksi totean man-pronominin useiden eri käännösmahdollisuuksien osoittavan, että se on hyvin monivivahteinen sana ja sillä on erittäin laaja käyttöalue sekä ruotsin että saksan kielessä, jotka muistuttavat toisiaan erittäin paljon tämän pronominin suhteen.

LITTERATUR

- Annell, I.-B. & Pinomaa M. 1974. Kurs i svensk grammatik 1. Gummerus, Jyväskylä.
- Andersson, B. I. 1990. Tysk formlära för högskole bruk. Upplaga 3:3. Liber, Malmö.
- Andersson, E. 1996. Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satslära. Hallgren och Fallgren Studieförlag AB, Uppsala.
- Andersson, L.-G. 1972. MAN - ett pronomen. Gothenburg papers in theoretical linguistics, University of Göteborg, Dept. of Linguistics.
- Bartsch, R. 1985. Das Passiv und die anderen agensabgewandten Strukturen in der geschriebenen Sprache des Deutschen und Finnischen. Eine konfrontative Analyse. Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main.
- Beckman, N. 1968. Svensk språklära för den högre elementarundervisningen. Nionde, nästan oförändrade upplagan. Svenska bokförlaget Bonniers, Stockholm.
- Beite, A.-M. et al. 1970. Basic Swedish Grammar. Third edition. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.
- Bengtson, A. 1966. Svenska språket. Lärobok för gymnasiet. Årskurs1. Svenska Bokförlaget Bonniers, Stockholm.
- Bergman, G. 1984. Kortfattad svensk språkhistoria. Bokförlaget Prisma, Stockholm.
- Brandt, M. et al. 1973. Tysk grammatik för universitets bruk. CWK Gleerup Bokförlag, Lund.
- Brandt, M. et al. 1980. Tysk syntax för högskole bruk. LiberLäromedel, Lund.
- Braune, W. 1955. Althochdeutsche Grammatik. 8. Auflage. VEB Max Niemeyer Verlag, Halle (Saale).
- Collinder, B. 1974. Svensk språklära. CWK Gleerup Bokförlag, Lund.
- Drosdowski, G. et al. 1984. Duden "Grammatik der deutschen Gegenwartssprache". 4., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag, Mannheim.
- Eggers, H. 1963. Deutsche Sprachgeschichte I. Das Althochdeutsche. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH,

- Hamburg.
- Elgeskog, J. 1954. Vårt språk i tanke, tal och skrift. Folket i Bilds förlag, Stockholm.
- Engel, U. 1988. Deutsche Grammatik. Julius Groos Verlag, Heidelberg.
- Freund, F. & Sundqvist, B. 1988. Tysk grammatik. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
- Götze, L. & Hess-Lüttich, E. W. B. 1989. Knaurs Grammatik der deutschen Sprache. Droemersche Verlaganstalt Th. Knaur Nahf., München.
- Helbig, G. & Buscha, J. 1981. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 7., unveränderte Auflage. VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig.
- Hoberg, R. & Hoberg, U. 1988. Der kleine Duden "Deutsche Grammatik". Dudenverlag, Mannheim.
- Holm, B. & Nylund Lindgren, E. 1978. deskriptiv svensk grammatik. 8:e tryckningen. Språkförlaget Skriptor, Trelleborg.
- Jude, W. K. 1954. Deutsche Grammatik. 3., verbesserte Auflage. Georg Westermann Verlag, Braunschweig.
- Jung, W. 1982. Grammatik der deutschen Sprache. 7., unveränderte Auflage. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Jørgensen, N. & Svensson, J. 1991. Nusvensk grammatik. Upplaga 2:4. Gleerups, Malmö.
- Lindberg, E. 1976. Beskrivande svensk grammatik. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.
- Lindgren, K. B. et al. 1973. Nykysaksan rakenteen pääkohdat. Weilin+Göös, Helsinki.
- Ljung, M. & Ohlander, S. 1971. Allmän grammatik. Gleerups, Göteborg.
- Molde, B. 1992. Svenska i dag. Svar på språkfrågor. Prisma.
- Möller, G. 1983. Praktische Stillehre. 4., unveränderte Auflage. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Nikander, M.-L. & Jantunen, A. 1987. Lukion ruotsin kielioppi. 1.-2. painos. Otava, Helsinki.
- Pelkonen, L. et al. 1971. Ruotsin kielioppi. Kymmenes, tarkistettu painos. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo.

- Pettersson, B. 1978. Spridda studier i svenska, särskilt i finlandssvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, nordisk filologi.
- Schmidt et al. 1980. Geschichte der deutschen Sprache. 3. durchgesehene Auflage, Volk und Wissen Volkseigener Verlag Berlin.
- Schoenthal, G. 1976. Das Passiv in der deutschen Standardsprache. Darstellung in der neueren Grammatiktheorie und Verwendung in Texten gesprochener Sprache. Max Hueber Verlag, München.
- Schubert, K. 1982. Aktiv und Passiv im Deutschen und Schwedischen. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel. SAIS Arbeitsberichte aus dem Seminar für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft. Heft 5 Mai 1982.
- Sowinski, B. 1986. Deutsche Stilistik. Beobachtungen zur Sprachverwendung und Sprachgestaltung im Deutschen. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main.
- Sundman, M. 1987. Subjektval och diates i svenskan. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Teleman, U. & Wieselgren, A. M. 1978. ABC i stilistik. LiberLäromedel, Lund.
- Thorell, O. 1987. Svensk grammatik. Esselte Studium AB, Stockholm.
- Viberg, A. et al. 1990. Svensk grammatik. Svensk grammatik på svenska. Första upplagens femte tryckning. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
- Wellander, E. 1963. Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård. Tredje, översedda upplagan. Svenska Bokförlaget Norstedts, Stockholm.
- Wellander, E. 1973. Riktig svenska. Fjärde omarbetade upplagan. Esselte Studium AB, Stockholm.
- Wessén, E. 1965. Svensk språkhistoria. III Grundlinjer till en historisk syntax. Andra upplagan. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wessén, E. 1968. Vårt svenska språk. Almqvist & Wiksell Förlag

AB, Stockholm.

Wijk-Andersson, E. 1981. Ny grammatik. Det svenska språkets struktur. Studieförlaget, Uppsala.

Åkermalm, Å. 1972. Modern svenska. Språk- och stilfrågor. Andra upplagan. Skrifter utgivna av Svenskläraryöreningen 103. Gleerups, Falköping.

ORDBÖCKER

Allén, S. 1970. Nusvensk frekvensordbok 1. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.

Drosdowski, G. et al. 1989. Duden Deutsches Universalwörterbuch. 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte

Drosdowski, G. et al. 1989. Duden "Etymologie".

Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. 2., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag, Mannheim.

Auflage. Dudenverlag, Mannheim.

Hellquist, E. 1980. Svensk etymologisk ordbok. LiberLäromedel, Lund.

Johannisson, T. & Ljunggren, K. G. (red.). 1977. Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi. Esselte Studium AB, Nacka.

Svenska Akademiens ordbok (SAOB). 1942. Sextonde bandet. Lund.

Wessén, E. 1969. Våra ord deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok. Läromedelsförlagen Språkförlaget, Stockholm.

UNDERSÖKNINGSMATERIAL

Bergman, I. 1991. Den goda viljan. Norstedts Förlag, Stockholm.

Bergman, I. 1996. Die besten Absichten. Kiepenheuer & Witsch, Köln.

Böll, H. 1961. Biljard klockan halv tio. Kiepenheuer & Witsch, Köln.

Böll, H. 1995. Billard um halb zehn. Kiepenheuer & Witsch, Köln.

*on the
chips*